

SZAKDOLGOZAT

NÉMETH EDIT VIVIEN
Csecsemő-és kisgyermeknevelő szak

Kaposvár
2023

**Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus**

Csecsemő- és kisgyermeknevelő Szak

**A VÁLÁS HATÁSA A GYERMEKEKRE KISISKOLÁS
KORIG**

Belső konzulens: Dr. Fináncz Judit

Egyetemi docens

Készítette: Németh Edit Vivien

Y2K9L2

nappali tagozat

Intézet/Tanszék: Neveléstudományi Intézet

Gyermeknevelési Tanszék

**Kaposvár
2023**

Tartalomjegyzék

1	Bevezetés.....	1
2	A család.....	2
2.1	Fogalma, típusai, funkciói.....	2
2.2	Családi formációk a történelemben	3
2.3	Családi szocializáció	4
2.4	Krízisek, konfliktusok a család életében.....	5
3	Válás.....	7
3.1	A válás folyamata.....	7
3.2	Válási statisztikák	8
3.3	Válás hatása a gyermekekre	11
3.4	A válás feldolgozásának támogatása	14
4	Empirikus vizsgálat a válás gyermekekre gyakorolt hatásairól	17
4.1	A vizsgálat módszertana.....	17
4.2	A minta jellemzői	18
4.3	Eredmények.....	19
4.3.1	A család életének alakulása	19
4.3.2	A válás során tapasztalt hatások a gyermekekre vonatkozóan.....	24
4.3.3	Az intézmény és a család együttműködése a válás feldolgozásának támogatásában	27
4.4	Következtetések.....	30
5	Összegzés	32
6	Irodalomjegyzék	33
7	Mellékletek	36
	SZAKDOLGOZAT TARTALMI KIVONATA	43
8	Hallgatói és konzulensi nyilatkozat.....	44

1 Bevezetés

Szakedolgozatomban a válás hatásait vizsgálom a 10 éven aluli gyermekekre vonatkozóan. A szülők sok esetben nem realizálják, hogy a család milyen meghatározó alapokat rak le a kisgyermek szocializációjában. A szocializáció révén a gyermek személyisége úgy változik, ahogy azt a társadalmi normák megkövetelik, és képes lesz az emberi kapcsolatok kialakítására, valamint felnőttkorára a társadalom teljes körű tagjává válni (Bányász, 2008). A válás egy család életében nem egyszerű folyamat, főként, ha kisgyermek is van a családban (Dolto-Poirée, 2021). A gyermekek életkorától is rengeteg minden függ. Egy serdülő már könnyebben fel tudja fogni a folyamat miértjét, de egy kisgyermek esetében nem könnyű elmagyarázni a szülők különválását. Nekik abban a korban megfelelő biztonságra van szükségük, amit optimális esetben a két szülő tud garantálni (Vajda, 2002). Ennek felbomlása esetén a gyermekben olyan folyamatok zajlanak majd le, amit nem könnyű kezelni. Számos zavar alakulhat ki bennük, melyek abban az életkorban lehet, hogy tipikus reakciókat váltanak ki, de a későbbiekben jelentősen befolyásolják életük alakulását.

Amióta létezik házasságkötés, onnantól a különválás is. Fontosnak tartom ezt a témát, mivel manapság egyre több a válás, a külföldre költöző szülő illetve a mozaikcsalád.

Céлом megvizsgálni, hogy az elmúlt időkben milyen befolyással volt a gyermekekre a válás, illetve friss adatokat gyűjteni olyan szülőktől, akiknek a válásuk idején gyermekük 0-10 éves korú volt. Mennyire befolyásolta a gyermek szocializációját, milyen tulajdonságokat vélt felfedezni a szülő a gyermekben, milyen reakciókat váltott ki a gyermekből, ami a válásra vezethető vissza. Esetleg milyen megoldási stratégiákkal próbálkozott a szülő, ami könnyítette az ő és gyermeke életét.

Szakedolgozatomban szeretném kifejtetni a család fogalmával és működésével kapcsolatos értelmezéseket, valamint a nevelési-oktatási intézmények és a család kapcsolatát, hiszen egy válás esetén a szülők gyakran kérhetnek nevelési tanácsokat. Ez utóbbi esetben a pedagógusoknak megfelelő távolságot kell tartaniuk a család belső ügyeitől, ugyanakkor bele kell folynia annyira, hogy a gyermek elsődleges érdekeit figyelembe véve adjon tanácsot.

Kutatásom során mérőeszközként a kérdőívet tartom megfelelőnek, ez természetesen akkor mutat majd releváns adatokat, ha elegendő szülő kitölti a kérdőívet. Azért tartom praktikusnak, mert ennek segítségével több családtól juthatok adathoz. Az eredményeket

összevetem a korábbi évek statisztikai adataival, és képet kapok arról, hogy az elmúlt évek, vagy akár évtizedek alatt, hogyan változott a válások aránya, és azok hatása a családok életére, illetve a kisgyermek belső világára.

2 A család

2.1 Fogalma, típusai, funkciói

Az emberek többsége egész életét családi közegben éli le. Mindenkinek szüksége van támogatásra és olyan környezetre, ahol biztonságban érezheti magát. Ez nem csak a felnőtt emberekre igaz, hanem a kisgyermekekre is. Nekik a család jelenti a biztonságot és a felhőtlen gyermekkor helyszínét. A gyermeknek a legkedvezőbb környezet az, ahol mindkettő szülője jelen van, és a szülők között a kapcsolat szilárd, rendezett (Vajda, 2002).

A család a társadalom legkisebb egysége. *„Családnak nevezzük a szociológiában az olyan együtt élő kiscsoportot, melynek tagjait házassági kapcsolat, vagy leszármazási más szóval vérségi, és kivételes esetben örökbefogadási kapcsolat köti össze.”* (Szabó, 2008, 2). Ezen kívül még számos definíciója létezik a családnak. Manapság már a megjelenési formái változatosak, de ha teljesíti a család funkcióit, akkor tekinthetjük családnak (Hablicsek, 1997).

A család típusát tekintve a leggyakoribbak a következők: a nukleáris család, a többgenerációs család, az egyszülős család, a mozaikcsalád és az idős házaspár családja. A nukleáris család tagjai az apa, anya és a gyermek(ek). A többgenerációs család azt jelenti, hogy a nagyszülők együtt élnek a szülőkkel és azok gyermekeivel, vagyis az ő unokáikkal. Az egyszülős családban az anya vagy az apa egyedül neveli a gyermekét, vagy gyermekeit. Mozaikcsalád akkor jön létre, ha két elvált ember gyermekeivel együtt egy családot alkot. Az idős házaspár családtípusban a nyugdíjas idősök élnek együtt (Bodonyi és Hegedűs, 2006; Mikli, 2008).

A család funkciói többféleképpen csoportosíthatók (Szabó, 2008; Utasi, 2006). Számomra a legátláthatóbb ez a hármas csoportosítás. Meg tudjuk közelíteni biológiai szempontból, ami a reprodukció. Gazdasági szempontból, ahol a feladatok a háztartás megszervezése és vezetése, az anyagi ügyek intézése, a házimunkában való részvétel. A társadalmi funkciója összetett. Ide soroljuk az idősek, betegek ellátását, az irányító és ellenőrző funkciót, a státuszkijelölő funkciót, de ami a legfontosabb a szocializációs funkciót. Ennek része a gondozás, biológiai feltételek biztosítása (életben maradás, fejlődés),

biztonságérzet megteremtése, a személyiségfejlődés alapjainak lerakása, családi interakciók biztosítása, a beszéd megtanítása, modellnyújtás, családtagok egymáshoz viszonyulása. Itt fognak megalapozódni a családi, nemi és társadalmi szerepek (Bodonyi és munkatársai, 2006).

Az előbbi felsorolásból jól látszik, hogy mekkora felelőssége és jelentősége van egy családnak. Ezek a funkciók önmagukban is kihívást jelentenek, számos ponton lehet hibázni, még akkor is, ha mindkét szülő jelen van, viszont nagyobb feladatnak bizonyul, ha egyszülős családról beszélünk. Ma már az emberek többsége inkább az élettársi kapcsolatot preferálja. Az idő múlásával jelentősen megváltoztak az értékek, a társadalmi elvárások. A házasság intézménye ugyanúgy megmaradt, de kevesebb ember érzi azt, hogy csak ezzel tud kiteljesedni. Az élettársi kapcsolatra jellemző, hogy kevesebb kööttséggel jár. Egyszerűbb módon lehet belőle kilépni, mint egy házasságból. Ma egy párkapcsolat elsősorban nem azért jön létre, hogy gazdasági és társadalmi funkcióknak eleget tegyen, hanem érzelmi alapon kötetik. Éppen ezért a házasságból való kilépés is egyszerűbb, mert nem azon kezd el gondolkozni az ember, hogy mi lesz vele, a vagyonnal stb. A világ már tele van lehetőségekkel, éppen ezért, ha egy kapcsolat érzelmileg már kihűlt, nagy rá az esély, hogy nem megjavítják, hanem kilépnek belőle (Földházi, 2019).

2.2 Családi formációk a történelemben

A családok társadalmi, gazdasági és szocializációs funkciói jelentősen változtak az idő múlásával. Minden formációnak más volt a prioritása és a funkciója.

Az őskori család elsősorban a fajfenntartásra fókuszált. Ekkor még matrilineáris leszármazás volt, ami azt jelentette, hogy a családnév a rang és a vagyon a női ágon, vagyis az anya után öröklődik. Az újabb paleolitikum korban a férfiak gazdaságilag és szexuálisan is dominánsabbá váltak, majd felismerték a férfi nemzésbeli szerepét, innentől patrilineáris leszármazásról beszélünk.

Az antik római család politikai szervezet volt. Az lehetett római polgár, aki a politikai közösség tagja. Aki nem volt részese e csoportnak, annak nem volt értéke. Nem volt fontos az érzelmi kapcsolat családon belül.

A középkori nemesi család funkciója a folytonosság biztosítása volt, a családi tulajdon megőrzése. A szerelem házasságtörő kapcsolat volt, ugyanis ebben a korban előre elrendezett, érzelemmentes házasságok kötetettek. A családot hivatalos forma, nem érzelmi

kapocs.

A feudalizmusban a jobbágyi család kisüzemi termelői, gazdálkodási egység volt. Többgenerációs nagycsaládok éltek együtt. A családfőnek korlátlan volt a hatalma. Ő tartotta a kapcsolatot a társadalommal.

A polgári családban a házasság először anyagi majd érzelmi meggondolásból jött létre. Megindult az urbanizáció folyamata. A többgenerációs családot felváltotta a nukleáris család. A családon belüli szerepeket tekintve az apa az eltartó, az anya a nevelő. A férfi kiszolgálója a nő. Kialakult a férfias férfi és nőies nő séma. Később a nők anyagilag függetlenedni tudtak és megnőtt a válások száma (Beauvoir, 2006).

2.3 Családi szocializáció

A szocializáció egy egész életen át tartó folyamat, melynek során beleszületünk egy adott társadalomba, ahol aktívan sajátítjuk el a környezet szokásait, normáit, értékeit és szabályait születésünktől kezdve (Bányász, 2008). Több pszichológus megfogalmazta saját gondolatát a szocializációval kapcsolatban.

„Az a befolyásolási folyamat, melyben a szocializáció fél (szülő és tanár) megismerteti a társadalmat, a kisebb közösség értékeivel és normáival a gyerekeket” (Zétényi, 1998, 68).

„Szocializációnak azt a folyamatot tekintjük, amelyben az egyén tudásra, képességekre tesz szert, megerősödik attitűdjeiben – más szóval tudatosítja-kialakítja kompetenciáit -, és amely folyamat alkalmassá teszi arra, hogy a társadalom tagjaként gyakorolja élettevékenységeit” (Nagy és Trencsényi, 2012, 13).

A gyermek nem passzív résztvevő a szocializációban. A szocializációs folyamat interaktív, kölcsönös, közvetlen kapcsolaton alapszik, vagyis a szocializáció „tárgya” is aktív résztvevője a folyamatnak. Miközben az egyén formálódik, ő is közreműködője lesz a környezete alakításának. Amikor egy új környezetbe kerülünk, a szocializáció üteme felgyorsul, mert új elvárások keletkeznek (Kósa, 2005).

A szocializáció különböző szintereken valósul meg. A fejlett társadalmakban ez végtelen, de a nevelés oldaláról megközelítve a legfontosabb a család, iskola, kortárs csoport, munkahely. Az elsődleges szocializációs szintér a család. Azért elsődleges, mert a születéstől fogva hat a gyermekre. Alapvető érzelmi és viselkedési modelleket ad át. Ebben

a színtérben a résztvevők a szülők és a gyermekek, akik egymáshoz képest alá-fölrendeltségben vannak és kommunikációjuk aszimmetrikus. A gyermekeknek ebben az időszakban (kb. 6 éves korig) nagyon fontos a szülő jelenléte, az átpartolás még nem zajlott le. A családnak vannak szocializációs funkciói, mint például a gondozás, a biológiai feltételek biztosítása. A biztonságérzet kialakítása, a személyiségfejlődés alapjainak lerakása. Az interakció biztosítása, modellnyújtás, én ideál kialakítása. A családban tanulja meg a gyermek az egymáshoz való viszonyulást, mely alapot ad a nemi és társadalmi szerepek elsajátításához. A másodlagos szocializációs színtér a bölcsőde, óvoda, iskola és kortárs csoportok. Az intézményekben nagyon fontos lesz a kortársakkal való együttlét. Fontos, hogy egyenrangúak benne a tagok, így ebben a színtérben megfogalmazható, hogy míg a felnőttel való kapcsolatot alá-fölrendeltség jellemzi, addig a gyermekek között melérendeltségi viszony jön létre. Kommunikáció tekintetében szimmetrikus alakul ki. Ilyenkor már nem fontos a gyermeknek a szülő jelenléte, lezajlott az átpartolás. Ezeken kívül van még harmadlagos szocializációs színtér is ahol a munkahelyi, pályaszocializáció kerül előtérbe. Ekkor az ember az általa elsajátított szakma képviselője, és egyre magasabb szinten fogja ellátni szakmai szerepét (Vajda és Kósa, 2005; Bányász, 2008).

2.4 Krízisek, konfliktusok a család életében

Nincs olyan család, ahol ne lennének nézeteltérések, konfliktusok, veszekedések, és krízisek. Ezek a folyamatok és történések is részei az életünknek, és ezek átvészélése, sikeres kezelése erősebbé, még összetartóbbá teszi a családot, az emberi kapcsolatokat. Természetesen ott van a másik véglet, amikor a problémákat nem tudjuk, vagy már nem akarjuk kezelni, akkor következik be a család felbomlása (Pál, 2000). A családban keletkező konfliktusok kiváltó okai, az előbbi pontban említett családi funkciók megváltozása. Fontos kitérni arra, hogy a családi élet működésében elsősorban a szülők, vagyis a házastársak játszanak kiemelkedő szerepet. Vagyis, ha a házaspárnak konfliktusa keletkezik, akkor valószínűsíthető, hogy az egész családban konfliktus lesz (Singer, 2015). Ezt a folyamatot jól magyarázza a család rendszerszemléletű megközelítése is. Abban az esetben, ha az egyik családtag életében valamilyen fontos változás következik, az kihatással lehet az egész rendszer működésére, vagyis valamennyi családtag életére hatással lesz (Dallos és Procter, 1990). Ahogyan az élő rendszerek, úgy a család is, mint elsődleges szociális csoport alrendszerekre tagozódik, amik önmagukban is rendszerként kezelhetők. Lényeges, hogy az alrendszerek nem képesek a többi alrendszer nélkül működni, a közöttük fennálló

kapcsolat kihatással van a részek működésére. A legfontosabbak közé tartozik a házastársi, szülői, nagyszülői és gyermeki alrendszer (Singer, 2015). „*A család emocionális egységét és a gyermekek szocializációját elősegíti, ha a családon belüli alcsoportok szilárdak, és jól viszonyulnak egymáshoz*” (Murányi-Kovács és Kabainé, 1988, 19). Mi a helyzet azokkal a krízisekkel, élethelyzetekkel, amikre a családnak nincs befolyása, egyszerűen az idő múlásával bekövetkeznek. A család, fejlődési szakaszokon, vagyis életciklusokon megy keresztül, ahol más funkciók kerülnek előtérbe. Ilyenkor a családi rendszeren belüli viszonyokat újra kell tárgyalni, és ki kell alakítani egy új működésmódot. Hill és Rodgers nyolc szakaszát különböztette meg az életciklusnak:

- újonnan házasodott pár családja
- gyermeket váró és újszülöttet nevelő család
- kisgyermekes család – óvodást nevelő család
- kisiskolás(okat) nevelő család
- kiskamaszt nevelő család
- serdülőt nevelő család
- fiatal felnőttet kibocsátó család
- magukra maradt aktív szülők családja
- inaktív, idős házaspár (Földházi, 2019).

A szakaszokkal járó különböző megoldandó feladatokat hívjuk normál krízisnek. Probléma, vagy igazi krízis akkor keletkezik, ha a család nem tud változni, nem tudja jól kezelni az új helyzetet. Ezen kívül beszélünk még paranormatív krízisekről, amelyek függetlenek a családi életciklusoktól. Ezek hirtelen bekövetkező változások, melyekre nem lehet, vagy nem tudunk felkészülni (Biró és Komlósi, 2001). Ezek közé tartozik a válás, a különböző krónikus betegségek, a munkanélkülivé válás, a migráció, a természeti vagy társadalmi katasztrófák, de a mobilitás is idézhet elő krízishelyzetet, valamint az egzisztenciális veszteség és a nagyobb pszichikus trauma (Komlósi és Túry, 2003).

3 Válás

3.1 A válás folyamata

Az emberek többsége a válás szó hallatán a lehető legrosszabbra gondolnak. Valamilyen szinten igazuk is lehet, hiszen, ha két ember valamilyen módon összekötötte az életét, annak nyomós oka volt. Legtöbbször a szerelem, de találkozhatunk érdekegyüttléttel is. Viszont, ha ez megszűnik, akkor nagyon elkeseredünk, kétségbeesünk, nem tudjuk, hogy mi lesz ezek után az életünkkel. Valóban a válás egy szomorú és megterhelő életeseemény az életben, de lehetséges, hogy egy rossz kapcsolatban való maradás még jobban rontja a helyzetet (Vekerdy, 2019; Vajda, 2002).

A válás elsősorban nem jogi, hanem érzelmi folyamat (Visontai-Szabó, 2018). Két ember válása nem akkor lesz végleges, amikor szóban ezt kimondták maguk között, sem akkor, amikor a bíró meghozta a döntést, hanem akkor, amikor a felek érzelmileg túl tudtak lépni a helyzeten, lelkileg újra stabilak, úgymond meggyógyultak. Mégis a lelki nehézségek mellett a válás sajnos bonyolult jogi tényezőkkel jár együtt, amit végig kell csinálni. Két fő szakasza van, a döntéshozatal és az alkalmazkodás. Alfolyamatai a jogi és gazdasági válás, az érzelmi leválás, a szülő-gyermek kapcsolat újradefiniálása és a társas kapcsolatok átrendeződése (Soósné és munkatársai, 2011). Röviden ismertetném a válás jogi menetét, hiszen nem minden ember válik el élete során, ezért ez nem egy olyan hétköznapi téma, amelyről mindenkinek lenne pontos rálátása. Ahhoz, hogy a válóper elindítható legyen, szükséges egy irat, a válókereset. Ebben az iratban számos adatnak kell szerepelnie. Fel kell tüntetni a házastársak adatait. Meg kell jelölni, hogy ki a felperes és az alperes. A felperesnek meg kell adnia személyes adatait. Ezen kívül szükséges a házasságkötés időpontja, az, hogy hányadik házasság bonttatik fel, illetve mikor bomlott fel közös életük anyagi és érzelmi tekintetben. Gyermekesetén le kell írni számukat, születési és lakóhelyi adataikat. Különköltözés esetén annak időpontját. A keresetlevélben öt dolgot lehet kérni. A házasság felbontását. A gyermek(ek) elhelyezését. Gyermektartásdíjat. A gyermek(ek) láthatását. Illetve vagyoni igényeket. Valamint csatolni kell a házassági anyakönyvi kivonatot, a gyermek(ek) születési anyakönyvi kivonatának másolatát, és jelenleg 30.000 forint illetéket, illetékbélyeg formájában, vagy egy költségmentességi nyomtatványt. Ezt a keresetlevelet be kell nyújtani a bíróságra három példányban. Ezután következik a tárgyalás, ami úgy jön létre, hogy a bíróság megidézi a feleket. Ekkor ismertette vannak a keresetle-

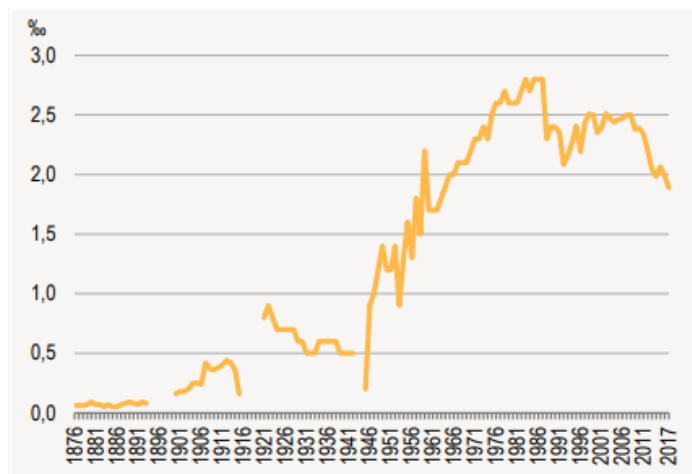
vélben feltüntetett dolgok, illetve mindenki nyilatkozik. Abban az esetben, ha a felek kibékültek a válás befejeződött, illetve akkor is, ha nem volt sikeres békítés, de a felek közös megegyezéssel kapcsolatos kérdésekben megegyeztek, valamint nincs kiskorú gyermek. Ezen esetek, ha nem állnak fenn a válás halasztási időszakkal folytatódik. Ez az időszak 3 hónapig tart. 3 hónapja van a feleknek, hogy kérjék a válás folytatását. Amikor benyújtották a kérelmet, a bíróság csak 30 nap eltelté után tűzhet ki időpontot. A következő tárgyalásokon mélyebben foglalkoznak a részletekkel. A bíró, ha úgy dönt bizonyítást rendelhet el, tanúkat hallgathat ki. Amennyiben nincs vége a válópernek, új időpont kerül kitűzésre. A jogi válás végét az jelenti, ha lezárult a bizonyítási eljárás, a bíró berekeszti a tárgyalást, kihirdeti a döntését és meg is indokolja. Amennyiben az egyik fél nem ért egyet a dolgok menetével, megakaszthatja úgy az eljárást, hogy az évekig is elhúzódhat. Ez az egész folyamat elsőre nagyon bonyolultnak tűnik, és talán ijesztőnek is. Főleg megnehezíti a helyzetet, ha gyermek/gyermek van/vannak a családban. A felnőtt ember számára is kimerítő procedúra. Elgondolkodtató, hogy min mehet keresztül egy gyermek.¹

3.2 Válási statisztikák

Bevezetésként elengedhetetlen megemlíteni, hogy egy társadalmi változás, az, hogy a nők is munkába álltak, nagymértékben befolyásolta a válások számának alakulását. Ugyanis ez azt eredményezte, hogy nem kell a férfiaktól anyagilag függeni. Éppen ezért könnyebben ki tudtak lépni a házasságból, vagy már eleve nem kellett érdekházasságot kötniük. A mai világban is fontos a házasság és a család intézménye, de az idő múlásával megváltoztak az egykori értékek és normák. Ma már nem ítélik el a válást, a házasságon kívüli gyermekszületést és együttélést (Földházi, 2019).

1876 óta állnak rendelkezésre adatok a válások számáról. Az 1900-as évektől fokozatos emelkedés mutatkozott a válások tekintetében. Az I. és a II. világháború idején is nőtt a szám. A statisztikákból látszik, hogy a nagy világválság idején csökkenés figyelhető meg. Itt feltételezhetjük, hogy a gazdasági helyzet miatt maradtak inkább együtt a házaspárok. Az 1. ábra az ezer lakosra jutó válási arányszámokat mutatja.

¹Mészáros Ádám: A válás menete A-tól Z-ig. Letöltve: <https://valasinfo.hu/valas/a-valas-menete-a-tol-z-ig> [2023.03.25.]

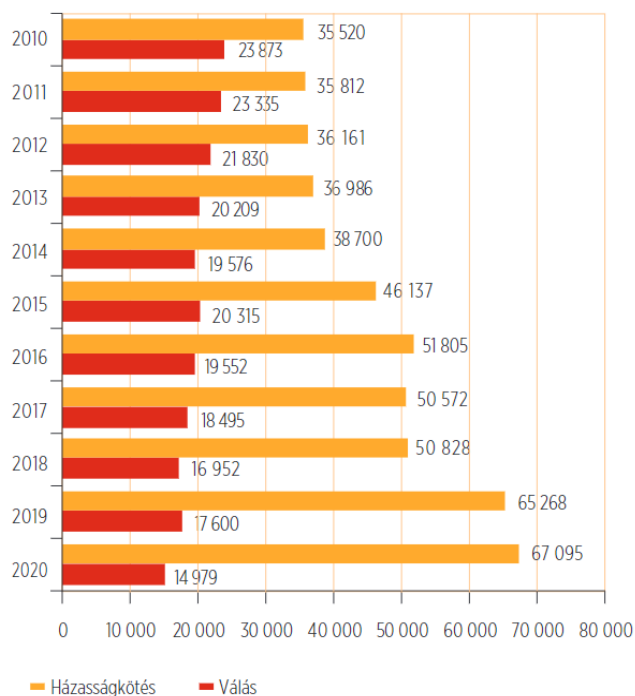

1. ábra. A válások alakulása ezer lakosra

Forrás: KSH, Statisztikai Tükör. 2019.

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/valas17.pdf>

1987-ben majdnem 30 ezer felbomlott házasság volt. Ezután folyamatos csökkenést észlelhetünk (KSH - Statisztikai Tükör, 2019). A KSH adataiból kiolvasható jól látszik, hogy a válások csökkenése mellett a házasságkötések száma is fokozatosan csökkent. Ellentétes alakulást láthatunk az utóbbi évtizedre nézve. A válások csökkentek, a házasságok nőttek (Makay és Murinkó, 2021). Ezt a 2. ábra támasztja alá.

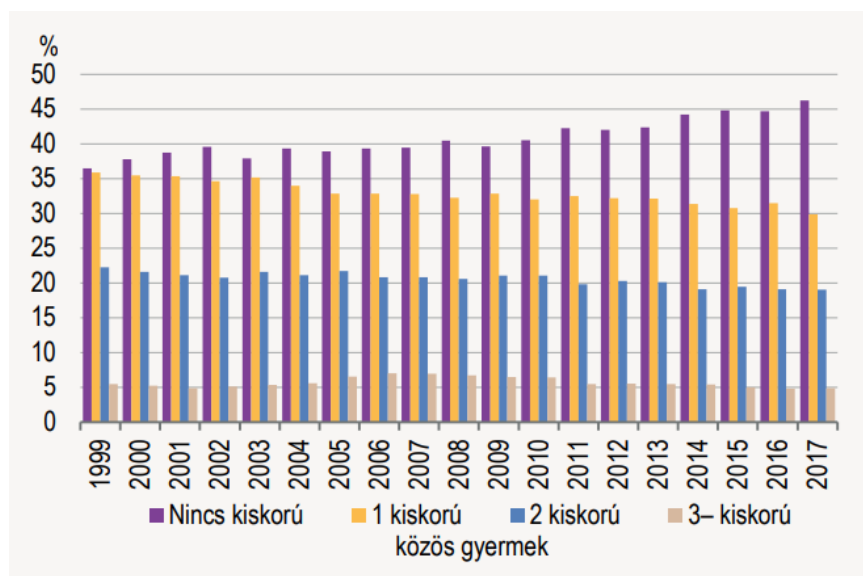

2. ábra. A házasságkötések és a válások száma

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek. 2020: KSH, STADAT-adatbázis.

<https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2837/2727>

A válások alakulásánál számos tényezőt figyelembe tudunk venni. Ilyen például az elváltak életkora. Általánosságban az a jellemző, hogy a párok már idősebb korban bontják fel a házasságot. A korábbi családi állapotról is vannak feljegyzések. Az elmúlt harminc évben a váló felek 84%-a az első házasságát bontotta fel, így ők korábban hajadonok, nőtlének voltak. A demográfiai jellemzőkből még kiderül az elvált felek iskolai végzettsége. Mindkét nemnél az figyelhető meg, hogy végzettségük szintje folyamatosan nőtt, vagyis jelentősen csökkent a 8 általánost végzettek száma, és nőtt az érettségizettké és a felsőfokú oktatást végzőké. Fontos kérdés lehet az is, hogy ki kezdeményezte a válást. Az 1990-es évektől az figyelhető meg, hogy a nők kétszer akkora arányban kezdeményezték a házasság felbontását, mint a férfiak. A házasság tartama emelkedést mutatott. Az átlagos házasságtartam 10,9 évről 14 év fölé emelkedett. Ezekon kívül, a leglényegesebb a közös kiskorú gyermekek száma. A KSH vizsgálataiból megtudjuk, hogy 1999-2017-ig azok a válások nőttek, ahol nem volt kiskorú gyermek. Figyelembe kell venni a gyermekek létszámát. Az egy kiskorú gyermek melletti válások csökkentek, mégpedig 36%-ról 30%-ra. A két kiskorú gyermek melletti válás csökkenése nem volt ennyire figyelemfelkeltő. Ott 22%-ról 19%-ra csökkent. A három vagy több gyermekkel történt válás esetében a 2000-es évek emelkedés volt jellemző, azonban az utóbbi évtizedben ennek száma csökkent, közel 30%-kal (KSH, Statisztikai Tükör, 2019). Ezeket az adatokat a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra. Válások a közös kiskorú gyermekek száma szerint

Forrás: KSH, Statisztikai Tükör. 2019.

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/valas17.pdf>

3.3 Válás hatása a gyermekekre

Abban az esetben, ha a szülők a házasság felbontása mellett döntenek, akkor elsődleges lenne, hogy gyermekük vagy gyermekeik ne szenvedjen, szenvedjenek érzelmi nehézségeket olyan mértékben, hogy az akadályozná a személyiségfejlődést. Természetesen nem lehet kiküszöbölni azt, hogy semmilyen sérülés ne legyen, de törekedni kellene, hogy minél kevesebb (Feuer, 2008). A gyermekek minimum fél évig ki vannak téve a válás adta körülményeknek, hiszen a megállapodásos válás sem következik be 6 hónapnál rövidebb idő alatt (Gyurkó, 2015). A gyermek nevelkedési környezete akkor kedvező, ha mindkettő szülője jelen van, és a szülők közti kapcsolat rendezett, szilárd. A gyermek/ek számára az érzelmi biztonságot az édesanya és az édesapa együttes jelenléte tudja garantálni. A család felbomlása mindenkinek nehéz, fontos, hogy a gyermekkel/gyermekekkel tisztázva legyen, hogy a válás nem az ő hibája/hibájuk. Nem azért vitáznak a szülők, mert már nem szeretik őt/őket, hanem egymás között szűnt meg a szeretet. A gyermeknek/gyermekeknek meg kell magyarázni, hogy akkor is két szülője/szülőjük marad, ha ők külön is válnak (Vajda, 2002). Jelentős, hogy a szülők és gyermekeik között nincs olyan, hogy válás. Számukra ez a kapcsolat örökre szól (Dolto és Poirée, 2021). Nagyon sokan nem mondják el a gyermeknek/gyermekeknek a valós helyzetet, mert úgy gondolják, hogy azzal megkímélik őket. Azonban a gyermek/gyermekek, ha nem is tudják pontosan megfogalmazni a látottakat, érzik, hogy valami nincs rendben. A felnőttek pontosan tudják, hogy az aktuális probléma kibeszélése felszabadító érzést kelt. Nem a kapott tanácsok miatt, hanem a kimondott szavakkal könnyebben megértjük és feldolgozzuk a problémát. Éppen ezért fontos a gyermeknek/gyermekeknek is a beszélgetés, az ő nyelvén/nyelvükön. Nem várhatjuk el, hogy titokban tartsa/tartsák, és ne beszéljen/beszéljenek róla senkivel. Gyakori, hogy a gyermekek úgy fogják fel a válást, hogy az egy visszafordítható folyamat. Arra törekednek, hogy újra összehozzák szüleiket. A gyermekek is egyéni sajátosságokkal rendelkeznek, és egyéni fejlődési úton mennek keresztül, éppen ezért egyéni módon reagálnak a válásra. Nekik a szülők azonosítási minták (Vajda, 2002). Ezek megszűnése vagy átalakulása következményekkel jár. Csalódhatnak a felnőttekben, amely befolyással lehet az erkölcsi fejlődésre és a későbbi szocializációra.

Nagyon sok tényező befolyásolja azt, hogy a gyermekek hogyan reagálnak a válásra (Vekerdy, 2019). Az egyik ilyen a gyermek életkora. Ranschburg Jenő szerint a szülők válása akkor veszélyes a gyermek szocializációjára, ha az még a gyermek megszületése

előtt következik be (Ranschburg, 1994). Ugyanis a magára maradt édesanya figyelmét leköti az elhagyatottság, a depresszió, emiatt gyermekével nem tud kialakulni a megfelelő érzelmi kapcsolat. Az öt éven aluli gyermekeket tartják a legveszélyeztetettebb korosztálynak (Singer, 2015). Ennek a korosztálynak a legfontosabb a biztonságérzet. Ez, ha sérül, számos következményre számíthatunk. A kisiskolás korosztály számára is okoz nehézségeket, de nem ugyanolyan szempontból. Ebben az időszakban a nemi szerepek elsajátítása zajlik, ha egyik szülő már nincs jelen az azonosulási minta elveszhet. Serdülőkorban a gyerekek már egy külön világban próbálnak élni. Fontossá válik számukra a partnerkeresés. Abban az esetben, ha a családi élet megváltozása ebben az időszakban történik, akkor megkérdőjelezhetik az addigi meglátásukat. A gyermekeknek el kell fogadniuk egy idő után, hogy szüleik elváltak, fel kell dolgozniuk a változást, és meg kell tanulniuk, hogy szüleik kudarca nem lesz érvényes saját kapcsolatukba (Singer, 2015). Mégis vizsgálatok alapján elmondhatjuk, hogy *„az elvált szülők gyermekei korábban kezdik a szexuális életet, később házasodnak, gyorsabban elválnak, és nem szívesen vállalnak gyermeket”* (Visontai-Szabó, 2018, 5). Bognár Gábor és Telkes József táblázatba foglalta össze azokat a gyermeki életkori reakciókat, amelyeket a válási krízis vált ki. Ez a táblázat az egészséges gyermekekre gyakorolt legtipikusabb, leggyakoribb hatásokat mutatja.

Megnevezés	3-5 éves	6-8 éves	9-12 éves	13-18 éves
	gyermek			
Normál reakciók	Fokozott ragaszkodás, rémület, regresszió, elhagyástól való félelem	Meghatározatlan szomorúság és harag, vágyakozás a távollevő szülő után, félelem a visszautasítástól, félelem, hogy bármitől megfosztják, az agresszió kiélésének zavarai	Intenzív, meghatározott tárgyra irányuló harag, szégyen, identitás- és lojalitásproblémák	Kiábrándultság, harag, szomorúság, gátlásosság vagy nyugtalanság, saját jövőjével kapcsolatos aggodalmak, partnerkapcsolati problémák
Zavarok az alkalmazkodásban (csak ha a tünetek tartósan fennállnak)	Depresszió, tartós önvádolás, ágybavizelés	Koncentrációszavarok, depresszió	Romló iskolai teljesítmény, elszigetelődés és/vagy agresszió a kortárs csoportokban, depresszió, alacsony önértékelés	Éretlen szexuális kapcsolatok, vagy a szexualitás teljes elutasítása, szoros viszony az egyik szülővel
Alkalmazkodási stratégiák	Fantáziák, kivetítések, idealizálás	Tagadás, kényszeres viselkedés, macacs békítési fantáziák	Konstruktív tevékenység, tudatos szövetség az egyik szülővel, érzelmek és gondolatok tudatos szabályozása	Visszahúzódság, érzelmi leválás, felgyorsult érés

*1. táblázat. A különböző életkorú gyerekek reakciói a válásra
 Forrás: Saját szerkesztés: Bognár és Telkes 1986. 95. oldal alapján*

A személyiség érettsége, fejlettsége mellett meghatározó tényező a gyermekek neme. Általános tüneteket lehet felsorolni, amelyeket a szülők különválása okozhat. Ilyen például:

- általános nyugtalanság
- evési kényszer

- álmatlanság
- ágybavizelés
- magatartási problémák
- pszichoszomatikus tünetek
- szorongás
- agresszív magatartás
- harag, düh
- szociális és érzelmi visszahúzódás
- koncentrációs nehézségek
- teljesítőképesség csökkenése (Visontai-Szabó, 2018)

Azonban a fiúk esetében gyakoribb az éjszakai felriadás, ágybavizelés, félnkség, idegesség, durvaság. A lányoknál a szomorúság, harag és fóbiás tünetek jellemzőbbek. A szülőknek a nehéz időszakban fel kellene ismerniük, hogy ezek a jelenségek a család felbomlásának következményei. Ahogy nekik is, a gyermekeknek is segítségre van szükségük. Gyakori, hogy önerőből kevesen tudják megfelelően kezelni a kialakult helyzetet, ezért azt is fontos lenne megtanulni, hogy segítséget kérni nem szégyen (Visontai-Szabó, 2018). A gyermekekért hozott áldozatokat, rajtuk semmiféleképpen nem kérhetjük számon (Pál, 2000). Talán nem létezik jó válasz, de aprónak tűnő cselekedetekkel könnyíthetjük a folyamatot. A következő fejezetben arról lesz szó milyen eszközök, lépések segíthetnek a válasz feldolgozásában.

3.4 A válasz feldolgozásának támogatása

A válasz feldolgozása egy nehéz folyamat, azonban nem lehetetlen. A szülők válást követően gyakran túlfűtött érzelmekkel rendelkeznek, nem képesek tisztán, logikusan gondolkodni, és akarva, vagy akaratlanul is kitéhetik a gyermeket még nehezebb helyzet elé. A gyermekeket nagyon megviselheti az, ha egyik szülője próbálja saját maga mellé állítani vagy éppen a másik szülő szülői tevékenységét szidja. Ők mindkettő szülőjüket szeretik, ezért, ha erre kényszerítjük őket, valószínűsíthető, hogy később az elköltözött szülővel való találkozás után nem lesz teljesen őszinte, hiszen szűrnie kell azokat a dolgokat, amiket elmondhat a vele együtt élő szülőnek, nehogy megbántsa, vagy éppen felmérgeztse. A gyermekkel teljesen őszintének kellene lenni, elmondani mindent a tényekről, de csak abban a mértékben, ami rá vonatkozik. Felesleges információkkal ne terheljük. Alapvető,

hogy tudjon arról, mi folyik az életében. A szülők nagyon gyakran esnek abba a hibába, hogy nem mondják el a gyermeknek a valós helyzetet, ezzel próbálják megkímélni őt. Azonban a gyermek nyelvén igenis el lehet mondani a kialakult helyzetet, hiszen a nélkül is érzi, hogy nem a megszokott családi élet hétköznapijait élik már (Feuer, 2008). Fontos megbeszélni azt is, hogy mikor találkozhat az elköltöző szülőjével, hogyan fognak alakulni a hétköznapiok, lesz-e szobája a másik szülőnél. Kisgyermeknél, gondolok itt a 0-3 éves korosztályra, elengedhetetlen, hogy két-háromnaponta találkozzon az elköltözött szülőjével, hiszen a személyes kapcsolattartással tud megmaradni az a kötelék, ami addig kialakult. A szülők részéről nagyon fontos, hogy ne kényszerítsék a gyermeket olyan helyzetbe, amihez még kora miatt nincs felkészülve. Például a gyermek gyakran kerülhet olyan helyzetbe, hogy ő nyújtja az érzelmi biztonságot szülője számára, mert a szülő csak a saját dolgaival van elfoglalva. Ezek után előfordulhat, hogy a többi szülői tevékenységet átvállalja, így kialakul a parentifikáció. Törekedni kellene ennek elkerülésére. Abban az esetben, ha a gyermek tisztában van a tényekkel könnyebben tudja feldolgozni az eseményeket. Hiszen, ha valamit nem tudunk, nem ismerünk, mi felnőttek is ódzkodunk, félünk tőle. Az új helyzet kialakulásáról való kommunikáció erősítheti a gyermekek állandósság és biztonságérzetét. Ez az optimális eset akkor tud megvalósulni, ha a szülők realizálják azt, hogy a válás után ők ugyanúgy szülők maradnak, és a gyermek érdekében képesek együttműködni és produktívan kommunikálni (Kónya, 2014).

Véleményem szerint a támogatásban kiemelkedő szerepet játszhat a gyermek intézménye (bölcsőde, óvoda, iskola). Mindegyik nevelési-oktatási intézményre vonatkozó szabályozás a családdal való együttműködést hangsúlyozza és tiszteletben tartja a család elsődlegességét a gyermek nevelésében.² Ezért tartom fontosnak, hogy a szülők jelezzék az aktuális helyzetet az intézmény, a pedagógus felé, hiszen akkor tudnak közösen segíteni, ha a pedagógus és a szülő együttműködik. Nehéz helyzetekben hajlamos az ember bezárkózni és elutasítani a segítséget. Ebben az esetben meg kellene tanulni segítséget kérni, és elfogadni, hogy egy szakember bevonása igenis megkönnyítheti a folyamatot.

² 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Letöltve: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor> [2023.04.07.] ; 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. Letöltve: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> [2023.04.07.] ; A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja. Letöltve: https://magyarbolcsode.hu/files/shares/M%C3%B3dszertani%20feladatok/A_b_lcs_ei_nevel_s-gondoz_s_orsz_gos_alapprogramja.pdf [2023.04.07.]

A gyermeknek, a válás feldolgozásában segíthet a mese, a játék.

Mesélés közben kialakulhat egy meghitt légkör, a gyermekek ilyenkor szeretnek még inkább testközelben lenni. Fokozódik a bizalom, a biztonság érzése. A mesék által sokkal könnyebben megéri a gyermek a világot. Az is opció lehet, hogy saját történetet találunk ki a gyermekkel, de vannak művek, amik kifejezetten a feldolgozás segítése miatt születtek.

Ilyen például Eef Rombaut (2013) könyve, melynek címe Szívszerelem keresővesztő-nyerő, vagy akár Nádori Lília (2008) Sárkány a lépcsőházban című műve.

A játék szempontjából jellemzően a szerepjátékok segítenek feldolgozni az eseményeket. A gyermek számára egy adott élethelyzet eljátszása, újraélése könnyebbé teszi a megértést, a gyógyulást. A szerepjátékhoz társulhat a legóból épített családi ház, vagy egy kész babaház, ahol a gyermek eszköz segítségével éli át a történetet.

4 Empirikus vizsgálat a válás gyermekekre gyakorolt hatásairól

4.1 A vizsgálat módszertana

Szakedolgozatom kutatási módszereként a kérdőíves vizsgálatot alkalmaztam. Ez a primer adatgyűjtés egyik leggyakoribb módszere. A kérdőívet interneten keresztül megosztottam és a szülők online töltötték ki. A kérdőív teljes terjedelmében az 1. mellékletben megtalálható. A kérdőív bevezetésében leírtak alapján olyan szülőket kerestem, akik már átélték a válás helyzetét, és a válás időszakában gyermekük a 0-10 éves korosztályhoz tartozott. A kérdőív elején demográfiai kérdéseket tettem fel (nem, életkor, lakóhely, iskolai végzettség). A mérőeszköz összeállítása során főként a gyermekeket érintő témakörökre koncentráltam, így a kérdőívben is szerepeltek rájuk vonatkozó kérdések, miszerint hány gyermeket érintett a válás, mennyi idők voltak a folyamat időszakában. Egy nagyobb témát ölel át a válás hatására kialakult tünetek a gyermekek esetében. A családi élet megváltozása a válás időszakában is fontos szempont volt. A gyermek intézményére és pedagógusára is vonatkoztak kérdések. Válás után nélkülözhetetlen a krízis feldolgozása, így ennek időtartamára és lehetséges eszközeire is rákérdeztem. Valamint a gyermekelhelyezés is lényeges téma volt. Nagyobb témakör még a családi élet megváltozása a válás után. Ebbé beletartozik az új kapcsolat létesítése, valamint közös gyermek vállalása is. Illetve a kettős nevelés kérdésköre is téma volt.

A kérdőíves vizsgálattal az volt a célom, hogy felmérjem, jelenleg milyen hatást gyakorol a válás a 10 éven aluli gyermekekre. Hogyan éli meg a családi élet változását. Melyek a leggyakoribb tünetek ennél a korosztálynál. A szülők milyen támogatási/feldolgozási módokkal segítik gyermekeiket. Mennyire szoros a gyermek intézményével a kapcsolat, onnan érkezik-e segítség.

Az eddigi szakirodalmi ismereteim és szakmai tapasztalataim alapján a következő kutatási kérdésekre keresem a választ:

Milyen tüneteket tapasztalt a szülő a gyermekén a válás időszakában?

Milyen támogatási stratégiákkal próbálkozott a szülő és a gyermek pedagógusa?

Hogyan alakult a család élete a válás utáni időszakban?

Mennyire figyelhető meg a kettős nevelés a két szülő nevelési gyakorlatában?

4.2 A minta jellemzői

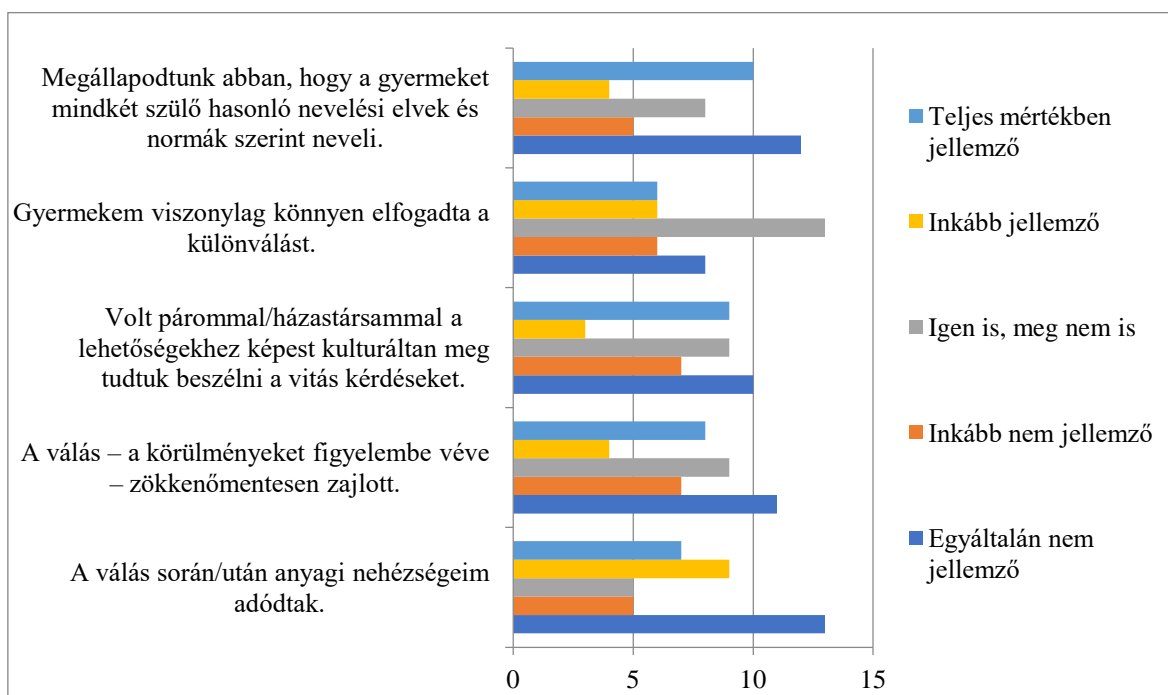
A kérdőívet körülbelül két hónapon keresztül terjesztettem, azonban nem volt olyan mértékű a válaszadás, amire számítottam. 40 szülő töltötte ki. Ebből a 40 főből 32 fő volt nő, és 8 fő férfi. Életkorukat tekintve 30 év alattiként 1 fő válaszolt. 30-35 éves korosztályban 8-an vannak. 35-40 éves korosztályból 7-en válaszoltak. 40-45 évesek 12-en voltak. 45-50-ig 8-an. 50 évnél idősebb korosztály közül pedig 4-en voltak. Az iskolai végzettség tekintetében nagyon megoszlott a válaszadás. Szinte az összes végzettségre érkezett válasz, kivéve a 8 általánosnál kevesebb végzettségre. A 40 főből 10-en rendelkeznek felsőfokú végzettséggel (egyetem/mesterképzés). 9 főnek szintén felsőfokú végzettsége van (főiskola/alapképzés). Középfokú végzettség érettségit és szakmai végzettséget 7 fő szerzett. 6 főnek szakmai végzettsége van érettségi nélkül. Nem diplomás, felsőfokú szakképzést 4-en csináltak. 2 főnek van érettségije szakmai végzettség nélkül, és szintén 2 főnek az általános iskola 8. osztálya a legmagasabb iskolai végzettsége. A kérdőívben azt a kérdést is feltettem, hogy az érintettek hány éve váltak el. A 40 főből erre a kérdésre mindenki válaszolt. A válaszadók közül 21-en több mint 5 éve váltak el. 12-en kevesebb, mint 2 éve, illetve a maradék 7 fő 3-4 éve vált el. Vizsgálatom során arra is kíváncsi voltam, hogy hány gyermeke született az érintett szülőknek. 18 főnek 2 gyermeke lett. 17-nak 1 gyermeke született. 5 főnek 3. Az elmúlt évek adatai szerint, az 1 gyermekes szülők váltak el nagyobb arányban. Ebben a válaszadásban az látszik, hogy szinte egyenlő a gyermekek létszámát tekintve.

A válaszadók életkorát megnézve, illetve azt, hogy mikor történt a válás, arra következtethetünk, hogy ezek az emberek 30-40 éves koruk között bontották fel házasságukat, illetve korábbi élettársi kapcsolatukat.

4.3 Eredmények

4.3.1 A család életének alakulása

Hogyan alakult a család élete a válás időszakában? Egy válás nagyon sok változást hoz a család életébe és rengeteg nehézségen kell átesni a folyamat közben. Van, hogy olyan dolgok is megtörténnek, amire egyáltalán nem számít az ember. Az alábbi kérdésem által kiderül, hogy a szülőknek mennyire volt megterhelő a válás, illetve, hogy milyen mértékben ment zökkenőmentesen a folyamat.

4. ábra: A válás körülményeivel kapcsolatos állítások értékelése, fő

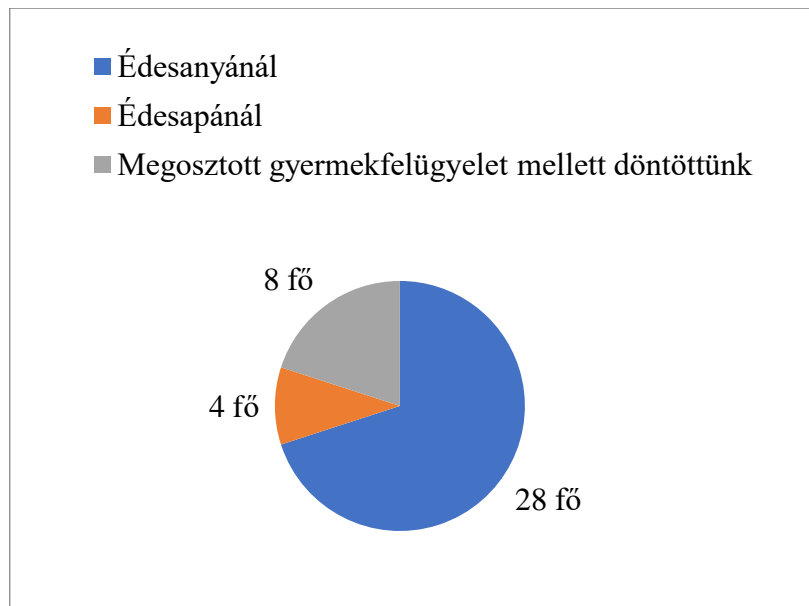
A válaszokból az látszik, hogy a 4. ábra adataiból körvonalazódik, hogy az egyedül maradt szülőknek akadhatnak anyagi nehézségeik. Az adatok fele viszont arra mutat rá, hogy válás után sem okoz gondot egyedül megoldani a kiadásokat. Ez valószínűleg azért alakult ki így a kérdőívben, mivel iskolai végzettséghez társíthatjuk a jövedelmet. A főiskolai végzettséggel rendelkezők jóval többen voltak, mint az érettségizettek vagy szakmai végzettségűek, és a munkaerőpiacon egy főiskolai végzettséggel rendelkező ember az esetek többségében könnyebben talál munkát magának. Így, ha a válaszadók iskolai végzettségéhez mérem azt, hogy milyen mértékben lett anyagi nehézség a válás követően elmondható, hogy a válaszok száma arányos ehhez.

Nagyon sokan rettegnek a válás folyamatától, talán nem hiába. Vannak esetek, amikor annyira megromlik egy kapcsolat, hogy a felnőttek képtelenek egymással nyugodtan, higgadtan beszélgetni, így ez nagymértékben megnehezíti a különválást. A válaszokból kiderül, hogy a szülők több mint fele nem gondolja úgy, hogy válása zökkenőmentesen zajlott. Ez mondhatni az átlagos a váló felek között. Semmiképpen nem optimális, főleg, hogy kisgyermek is van a családban. Ritkán hallani arról, hogy a felek könnyen megegyeznek egymással. Sok a sérelem, és ez befolyásolja őket. Az, hogy a válás menete sok esetben nem zajlott zökkenőmentesen, az nem biztos, hogy a váló felek miatt alakult így. Lehetséges, hogy a bíróságon alakultak ki olyan akadályok, amelyek befolyásolták ennek menetét. A következő állításra érkező válaszok alátámasztják azt, hogy a felek a kettejük közt lévő feszültség miatt mondják nehéznek a folyamatot.

Itt is a válaszadók több mint fele azt vallja, hogy volt párjával nem tudták megbeszélni könnyen a vitásabb kérdéseket. Ez nagymértékben összefügg azzal, hogy így a válás menete abszolút nem lesz zökkenőmentes. A gyermekek semmiféleképpen nem tehetnek a dolgokról, de mégis nekik is át kell vészelni ezt az időszakot. A szülők többsége szerint a gyermekek nem tudták könnyen elfogadni a különválást. Ebben az esetben inkább ez mondható normálisnak. Hiszen, ha a gyermek kötődik mindkét szülőjéhez, akkor egyikük elvesztése semmiképpen nem lesz számára egy egyszerű folyamat. Ebből látszik jól, hogy a szülők elsősorban azért válnak, mert kettejük között a kapcsolat megromlott.

Válás után lényeges, hogy mindkét szülő lássa és nevelje a gyermekét. Azonban ilyenkor még jobban kiélesednek a különbségek a szülői nevelési stílusok között. A válaszadások alapján az mondható el, hogy fele-fele arányban gondolkodnak a kérdőívet kitöltött szülők.

Kiskorú gyermekeknél lényeges kérdés az, hogy a válás után kinél helyezik el a gyermeket. Ennek a folyamatnak a lehető legrövidebb ideig kéne tartania, a gyermek érdekében.

5. ábra: Gyermekelhelyezés a válás után, fő (n=40)

A diagramon jól látszik, hogy az esetek többségében a gyermekek az édesanyjukkal maradnak együtt (5. ábra). Ebben befolyásoló tényező a gyermekek életkora, hiszen az egészen kicsi gyermekekénél az anya-gyermek közötti kötődés biológiai jellegű.

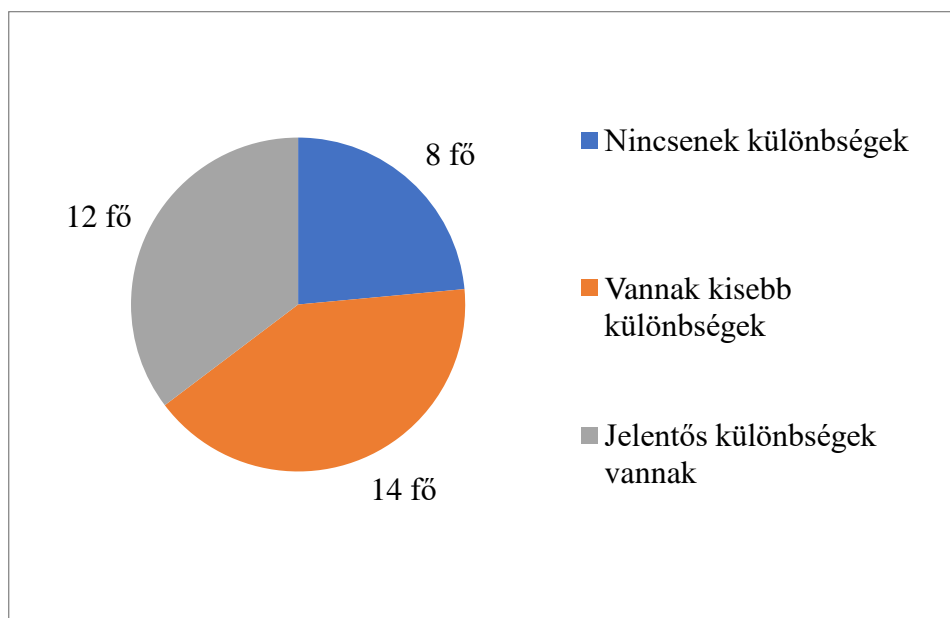
Válási krízis után mindenkinek szüksége van egy gyógyulási folyamatra, aminek időtartamát egyén válogatja. Ezek után a felnőttek már képesek lehetnek egy új kapcsolat létesítésére. Az következő kérdésre a szülők közül 39-en válaszoltak. A kérdés arra vonatkozott, hogy a válást követően lett-e az érintettnek új kapcsolata. 23-an azt válaszolták, hogy igen lett, és 16-an nemmel feleltek. Az ember társas lény, és szüksége van párra, ezért nem meglepő, ha egy nehéz időszak után végre úgy gondolja, hogy érett és készen áll egy új kezdetre. Sokan úgy gondolják, hogy, ha az előző rosszul ment, akkor nincs esély arra, hogy jó is legyen, vagy éppen sokkal boldogabbak egyedül, illetve gyermekeikkel.

Azok a szülők, akiknek a válasza igen volt, azoknak lehetőségük volt arra is válaszolni, hogy az új kapcsolatukból született-e gyermek. A 23 főből 17-en nemmel válaszoltak, és 6-an igennel. A volt párra is kitértem ugyanezen témában, miszerint volt párjának lett-e új kapcsolata. Összesen 38 válasz érkezett. 31-en igennel, 7-en pedig nemmel válaszoltak. Figyelembe véve a kitöltők nemét, a nők többségben vannak. Így arra a kérdésre, hogy volt párjának lett-e új kapcsolata, valószínűsíthető, hogy a férfiak könnyebben találnak párt, vagy kevésbé viseli meg őket a válás, és nem félnek egy új kapcsolattól. Arra a

kérdésre, hogy volt párjának lett-e új kapcsolatából gyermeke, 30-an válaszoltak. 22-en nemmel, és 8-an igennel.

Az új kapcsolatból született gyermek azt eredményezi, hogy a volt kapcsolatban született gyermekeknek lettek féltestvérei. Erre vonatkozóan a kérdés az volt, hogy az idősebbek, hogyan viszonyultak a féltestvér/ek születéséhez. 14-en válaszoltak, közülük 8-an azt, hogy a gyermek elfogadó volt, 3-an azt, hogy a gyermek nagyon várta, hogy testvére szülessen, illetve 3-an azt, hogy gyermeke közömbös volt. Összességében elmondható erről, hogy a gyermekek örömmel fogadták, hogy bővül a család.

A gyermekek nevelése alapvetően nem egyszerű feladat, főleg úgy, hogy a család már nem a megszokott módon működik. Egy egészséges házasságban is vannak nézeteltérések, illetve különböző vélemények a gyermek nevelését illetően. A házasság felbomlása után, különösképpen, ha az nem ment egyszerűen, ezek a nézetbeli különbségek felerősödhetnek. Az ehhez kapcsolódó kérdésem az volt, hogy mennyire figyelhető meg a kettős nevelés a két szülő nevelési gyakorlatában? Az első erre vonatkozó kérdés, hogy vannak-e jelentős különbségek. A szülők három válaszlehetőség közül jelölhették a rájuk leginkább vonatkozót. A 6. ábra kördiagramja szemlélteti a válaszadások gyakoriságát.

6. ábra: Különbségek a két szülő nevelési gyakorlatában, fő (n=34)

Erre a kérdésre mindössze 34 válasz érkezett. A diagramról leolvasható, hogy a szülők között nagyobb arányban van nézeteltérés a nevelési gyakorlat értelmében, mint egyetértés. Az, hogy különböző nézeteink vannak a dolgokról, nem minden esetben prob-

léma. Azonban a gyermek nevelésénél törekednünk kellene arra, hogy hasonló nézetekkel rendelkezünk, hiszen ennek hiányában a gyermek összezavarodhat, hogy melyik a helyes, mit tehet és mit nem. Ennek a kérdéskörnek része volt, hogy amennyiben vannak különbségek a szülők nevelési gyakorlatai között, röviden írják le, hogy ez miben nyilvánul meg. Azt megnézve, hogy a kördiagram adatai szerint 12 főnél vannak jelentős különbségek és 14-nél kisebbek, az írásos választ csak 18-an töltötték ki. A szöveges válaszokból az olvasható ki, hogy a leggyakoribb különbség a szülők között az, hogy egyikük engedékenyebb. Ez nem minden esetben probléma, de természetesen az sem ideális, ha mindig csak az egyik szülő a szigorúbb, és a másik ez miatt az esetek többségében rossz színben tűnik fel. Az egyik édesanya a következőképpen fogalmazott: *„Én lazább voltam, a volt párom szerint nem voltam mindig elég következetes. Ő pedig merev volt, szerintem néha olyankor is, amikor nem volt rá szükség.”* (42 éves édesanya). A másik leggyakoribb probléma, ami a kérdőívet kitöltő szülők válaszai alapján elmondható, hogy a külön élő szülő keveset látogatja a gyermeket. Abban az esetben, amikor látogatja, vagy elviszi, kevés figyelmet fordít rá, inkább az anyagiakkal próbálja kompenzálni, a minőségi idő helyett. A következő gyakori probléma a szabályok be nem tartatása, vagy éppen hiánya. A szülők elmondása szerint a külön élő szülőnél nincsenek szabályok. Ezek több tényezőre is kitérnek, például a rendszertelen étkezésre, vagy éppen az étel minőségére. Ilyenkor a külön élő szülő gyakran a gyorséttermi ételeket preferálja, ezáltal is engedékenyebbnek, a gyermek szemében jobbnak tűnik. Ehhez kapcsolódik még az édességek túlfogyasztása is. Az esti lefekvés sincs időhöz kötve. A ma már természetesnek mondható elektronikai eszközök használatát is említik a szülők. Nem feltétlenül a használatot hozták fel problémaként, hanem azt, hogy nincs időkorlát hozzá. Alapvető feladatokat nem végeznek el a gyermekek, ha nem a velük együtt élő szülőjüknél vannak. Kitértek itt a rendrakásra, köszönésre, kézmosásra. Nincs napi rutin. Mivel a kérdőív teljesen anonim, ezért pár gondolatot megosztok, amellyel nem sértem a személyiségi jogokat. A szó szerinti idézetekből a szülő neve, életkora és gondolata fog kiderülni.

„Én következetesen próbálok nevelni, édesapja nem következetes. Hangulatától függően és érzelmi zsarolással nevel” (38 éves édesanya).

„Nem sűrűn viszi a gyermekeit, ha igen akkor dicsekedik a mostani életével. Ami a gyerekeknek nem esik jól” (46 éves édesanya).

„Én próbálok következetesen nevelni, apuka hallásból sem ismeri a fogalmat. Határok és szabályok nélkül, tárgyakkal kényeztetni el a gyermeket” (30 éves édesanya).

4.3.2 A válás során tapasztalt hatások a gyermekekre vonatkozóan

Milyen tüneteket tapasztalt a szülő a gyermekén a válás időszakában? A gyermekek akarva, akaratlanul is sérülnek valamilyen mértékben. Nagyon sok általánosnak tűnő tünet jelzi azt, hogy a gyermek így módon reagál szülei különválására. Ezeket a szülőknek figyelembe kellene venniük minden esetben. A kérdőívben a tünetek mellett nagyon fontos megemlíteni az érintett gyermekek életkorát a válás időszakában. 0-10 éves korúakat vizsgáltam. A szülőknek általános tüneteket soroltam fel, és erre három válaszlehetőségük volt, hogy az adott tünet milyen mértékben volt jellemző gyermekére. A válaszlehetőségek között ott volt, hogy egyáltalán nem jellemző, néha előfordult és az, hogy gyakran jellemző volt. A felsorolt tünetek az alábbiak:

- nyugtalanság
- evési kényszer, túlevés
- étvágytalanság
- álmatlanság
- éjszakánkénti felriadás
- visszaesés a szobatisztaságban
- szorongás
- agresszív magatartás otthon
- agresszív magatartás a nevelési/oktatási intézményben
- harag/düh anyával szemben
- harag/düh apával szemben
- félénkebbé/visszahúzódóvá vált
- önállóságában visszaesett
- dadogni kezdett
- visszatért olyan játékhoz, melyet már régóta nem játszott
- jobban ragaszkodott a vele együtt élő szülőhöz
- jobban ragaszkodott a külön élő szülőhöz
- jobban ragaszkodott a testvéréhez
- gyakrabban került konfliktusba testvérel
- nem tapasztaltam változást

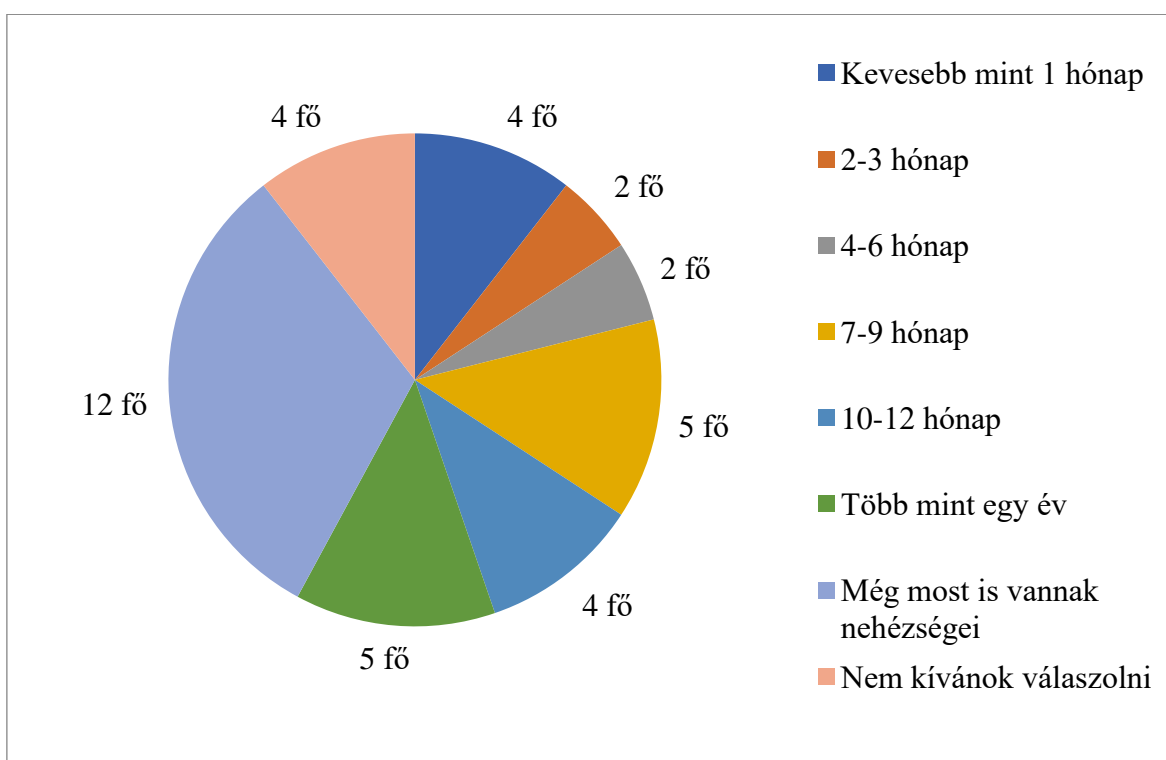
A leggyakoribb tünet/ jellemző, amely előfordult a kérdőívet kitöltő szülők gyermekeinél, az a szorongás és a nyugtalanság volt, illetve, hogy a gyermek jobban ragaszkodott a vele együtt élő szülőjéhez. Erre az állításra 37-en válaszoltak és közülük 14-en azt, hogy gyakran jellemző volt. A következő táblázat azt mutatja meg, hogy a szülők a felsorolt tünetek közül melyiket érezték jellemzőnek gyermekükre vonatkozóan:

Tünetek	Egyáltalán nem	Néha előfordult	Gyakran jellemző volt
nyugtalanság	5 fő	22 fő	9 fő
evési kényszer, túlevés	28 fő	5 fő	3 fő
étvágytalanság	27 fő	7 fő	1 fő
álmatlanság	19 fő	8 fő	8 fő
éjszakánkénti felriadás	22 fő	7 fő	7 fő
visszaesés a szobatisztaságban	28 fő	6 fő	1 fő
szorongás	16 fő	9 fő	11 fő
agresszív magatartás otthon	21 fő	11 fő	5 fő
agresszív magatartás a nevelési/oktatási intézményben	28 fő	5 fő	3 fő
harag/düh anyával szemben	17 fő	14 fő	4 fő
harag/düh apával szemben	19 fő	12 fő	5 fő
félénkebbé/visszahúzódóvá vált	17 fő	13 fő	5 fő
önállóságában visszaesett	26 fő	7 fő	3 fő
dadogni kezdett	33 fő	1 fő	1 fő
visszatért olyan játékhoz, melyet már régóta nem játszott	28 fő	6 fő	2 fő
jobban ragaszkodott a vele együtt élő szülőhöz	11 fő	12 fő	14 fő
jobban ragaszkodott a külön élő szülőhöz	22 fő	7 fő	6 fő
jobban ragaszkodott a testvéréhez	19 fő	9 fő	5 fő
gyakrabban került konfliktusba testvérével	23 fő	7 fő	4 fő
nem tapasztaltam változást	18 fő	7 fő	4 fő

2. táblázat: A gyermekeken tapasztalt tünetek gyakorisága a válás időszakában, fő

Az előbb említésre került leggyakoribb jellemző, hogy a gyermek jobban ragaszkodik vele együtt élő szülőjéhez. Ennek a válasznak az értelmezéséhez fontos megnézni a gyermekek életkorát is. Azok a szülők, akik a „gyakran jellemző volt” választ adták ennél az állításnál, gyermekeik életkora a 2-8 éves korosztályban volt. Ez az adat jól mutatja, hogy a gyermekeknek az állandóság, az érzelmi biztonság kiemelkedően fontos. A szülők többsége a felsorolt tünetekre azt a választ adta, hogy egyáltalán nem volt gyermekére jellemző. A legszembetűnőbbek a következők: nagyon kevés esetben volt a gyermek étvágytalan, vagy éppen egyáltalán nem alakult ki nála evési kényszer. Az éjszakánkénti felriadás sem volt nagymértékben jellemző, valamint a szobatisztaságban sem estek vissza ezek a gyermekek. A dadogás és a korábbi játékhoz való visszatérés sem fordult elő nagy létszámban.

A gyermekek akkor vannak jól, ha szüleik is jól vannak. Nehéz megmondani, hogy egy gyermek mikor van teljesen jól a válást követően, hiszen a gyógyulás is egy folyamat. Mindenkiben maradhatnak sérülések, de egy idő után már könnyebb kezelni ezeket. A következő kérdés arra vonatkozott, hogy nagyjából, a szülő meglátása szerint, gyermekének mennyi időbe telt feldolgozni a családi élet megváltozását.

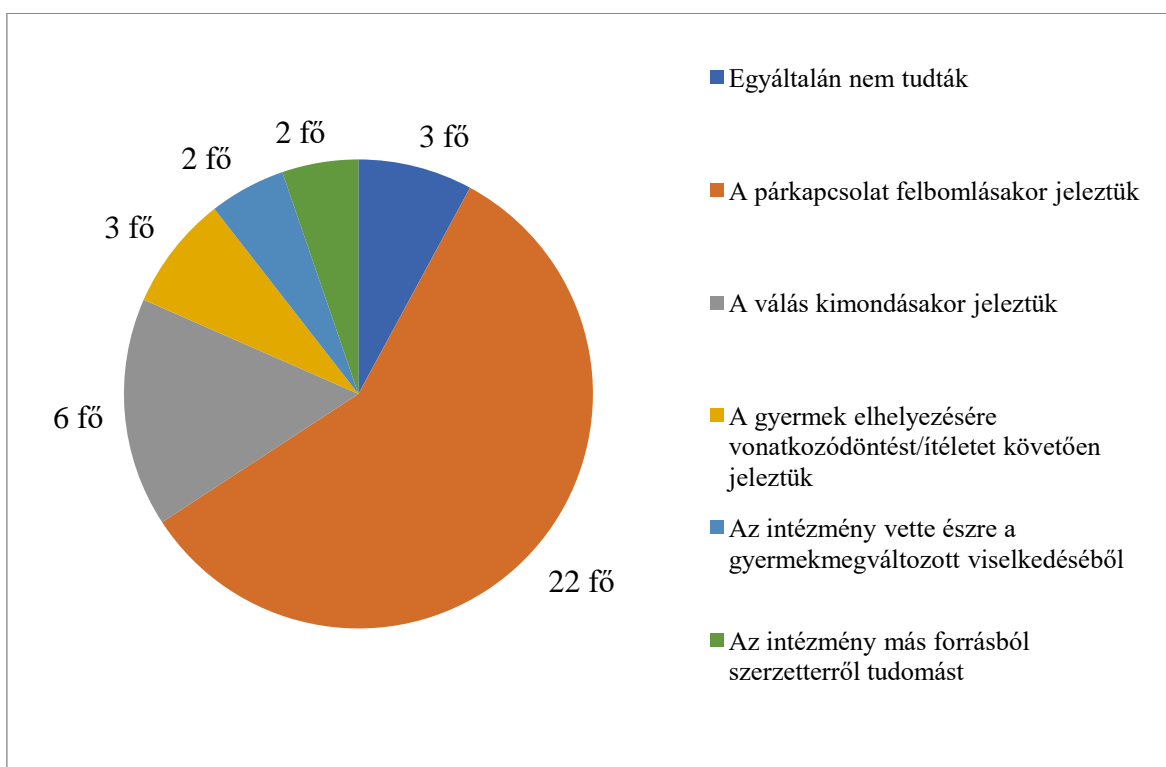

7. ábra: Mennyi idő alatt dolgozták fel a gyermekek a válást? fő, (n=38)

A kérdésre 38 válasz érkezett. A legnagyobb arányszámban a szülők azt válaszolták, hogy gyermeküknek még most is vannak nehézségeik (7. ábra). Átlagosan nézve a válaszadásokat, elmondható, hogy a legtöbbször közel egy év kell ahhoz, hogy elfogadja a családi élet megváltozását. Gyakran a gyermekek hajlamosak úgy gondolni, hogy ők képesek arra, hogy újra egyesítsék a családot. Ennek azonban nem sok esetben van nagy esélye, és ennek elfogadása, feldolgozása hosszú idő számukra.

4.3.3 Az intézmény és a család együttműködése a válás feldolgozásának támogatásában

A szülők maguk is sokat tehetnek gyermekeikért, de nem hagyható figyelmen kívül a gyermek intézménye, illetve pedagógusa sem. A válás időszakában elengedhetetlen lenne, hogy a gyermek pedagógusa időben értesüljön a család nehézségeiről. A szülőktől azt is megkérdeztem, hogy a gyermek intézménye (bölcsőde, óvoda, iskola) honnan értesült a válásról.

8. ábra: Honnan értesült a gyermek intézménye a szülők válásáról, fő (n=38)

A válaszadók ennél a kérdésnél is 38-an voltak. Több mint a fele azt válaszolta, hogy a párkapcsolat felbomlásakor jelezték a kialakult helyzetet. A gyermek, a pedagógus és a család oldaláról is ez a legideálisabb döntés, hiszen, ha a gyermeknek változna a visel-

kedése, kialakult szokásai, vagy éppen regresszió jeleit mutatná, akkor a pedagógus tudná, hogy mi áll a család háttérében. A pedagógus tisztában van a család rendszerszemléletű megközelítésével, így azt is tudja, hogyha a szülőknek konfliktusaik, gondjaik vannak egymással, akkor az nagy valószínűséggel kihat a gyermekekre is.

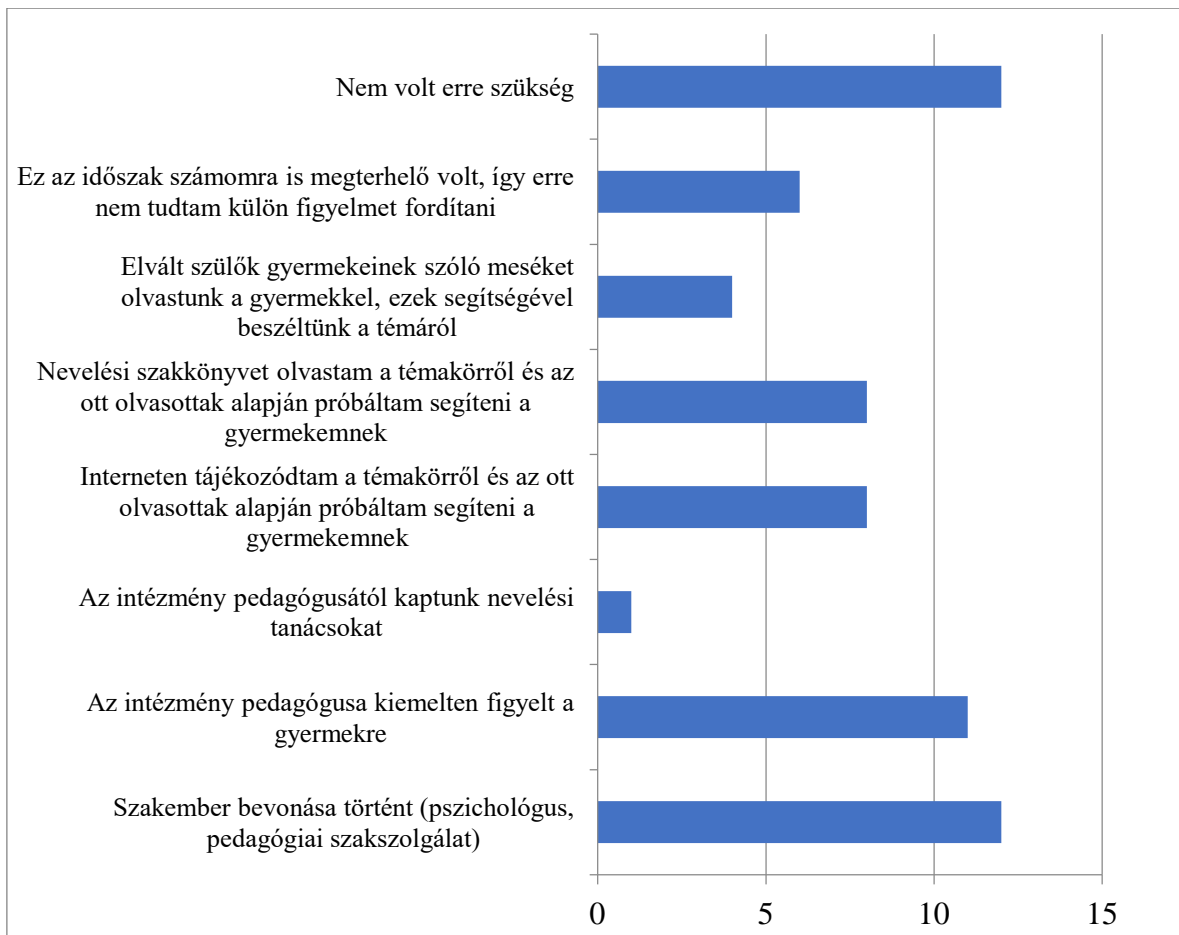
Mivel a gyermek hétköznapijai nagy részét az intézményben tölti, ezért lényeges azt is megvizsgálni, hogy egy válás esetében a pedagógus mit tapasztalt a gyermek viselkedéséről. Erre a kérdésre rövid szöveges válasszal tudtak információt adni a megkérdezett szülők. 31-en írták le, hogy gyermekük pedagógusa tapasztalt-e a változást, és ha igen, akkor milyen jellegűt. A legtöbben azt válaszolták, hogy a gyermekük visszahúzódóbb, félénkebb lett, nem mert játéktevékenységet kezdeményezni. Jellemző volt még a durvább, agresszív viselkedés is. A bizonytalanság érzete is felerősödött.

Idézet egy szülőtől:

„Félénkebb lett, nem mert játékot kezdeményezni, félt az elutasítástól, nehezebben barátkozott, visszahúzódó lett.”

A válást követő időszakban is nagy támogatásra van szüksége a gyermekeknek. Ideális eset, ha a környezetéből mindenhol érzékeli a segítségnyújtás szándékát. A következő kérdés erre vonatkozik, hogy a gyermek milyen támogatást kapott a válás feldolgozásában.

A válaszadók 38-an voltak. Ennél a kérdésnél több válasz is megjelölhető volt. Illetve lehetőség volt egyéb támogatás típusát beírni. A 9. ábrán látható diagram szerint a leggyakoribb támogatás típus az, hogy szakember segítségét kéri a szülők a gyermek érdekében. Ugyanennyi válasz érkezett arra, hogy a gyermeknek nem volt szüksége támogatásra. A következő legjellemzőbb az, hogy fokozott figyelmet szenteltek a gyermeknek az intézményében. Emellett azonban elgondolkodtató, hogy az intézmény pedagógusától párhuzamosan nem kaptak, vagy nem kértek tanácsot. Nem meglepő válaszadás, hogy az interneten néznek utána a szülők, hogy mit tehetnének gyermekeikért. A szakkönyv olvasására is volt példa. A meseolvasás nem annyira jellemző, de azért néhányan még élnek ezzel a lehetőséggel. Természetes az is, hogy a szülőnek sem egyszerű a folyamat leküzdése, így nem fordított nagy figyelmet arra, hogy gyermekét bármilyen külső segítséggel támogassa.

9. ábra: A válasz feldolgozásához kapott támogatások, fő

4.4 Következtetések

Vélhetően egyrészt a téma érzékenysége miatt, másrészt pedig a vizsgálat online formája miatt kevesen töltötték ki, de nagyon sok érdekes problémára hívtam fel a figyelmet a kérdőívemben. Kutatási kérdéseim közül az első, melyre kerestem a választ: *Milyen tüneteket tapasztalt a szülő a gyermekén a válás időszakában?*

A szülőktől kapott válaszokat megnézve a tünetek tekintetében a legáltalánosabbakat válaszolták. A szakirodalmakban leírtak alapján a legjellemzőbbekre kevés válasz érkezett. Nem általánosítható, hogy a nyugtalanság és a szorongás a leggyakoribb. A felsorolt tünetek szinte mindegyike előfordulhat egy gyermek életében a válás időszakában. Az, hogy „csak” néhány tünet volt jellemző a válaszadó szülők gyermekeire, arra engedhet következtetni, hogy megfelelő volt otthon a családi légkör, még a válás után is. Esetleg arra, hogy a szülők nincsenek tisztában azzal, hogy a válásnak mekkora jelentősége van a gyermek fejlődésében. Nem vették észre, nem tulajdonítottak neki nagy figyelmet. A dadogás valamint a szobatisztaságban való visszaesés már komolyabb trauma átélése miatt állapítható meg. Természetesen nincs két egyforma gyermek. Mindenki külön fejlődési úton megy keresztül, és egyéni sajátosságokkal rendelkezik, ezért nem is hat ugyanúgy mindenkire egy krízis helyzet. Ennek feldolgozása is változó. A gyermekek neme és életkora rendkívül fontos tényező. A válaszokból kiderült, hogy a megkérdezettek gyermekeinek átlagosan egy év kellett ahhoz, hogy a családi élet változását elfogadják. Itt nem azonosíthatjuk azzal, hogy a válást teljes mértékben elfogadta és túl is jutott arra, hanem az új környezethez olyan mértékben alkalmazkodott, hogy a mindennapok már nem jelentenek kihívást.

Milyen támogatási stratégiákkal próbálkozott a szülő és a gyermek pedagógusa?

A szülők sok esetben azt gondolják, hogy képesek minden helyzetet egyedül megoldani. Ez talán annyiban változott, hogyha a szűkebb környezettől nem is kérnek segítséget, de a gyermek érdekeit szem előtt tartják, ezért a gyermek pedagógusát tájékoztatják a kialakult helyzetről. Manapság egyre elterjedtebb a családközpontú nevelés. A legtöbb intézmény ezt vallja és a gyakorlatban is hasznosítja. Az, hogy a szülők nagy része, már a párkapcsolat felbomlásakor jelezte a válási szándékot az intézmény felé, azt is jelentheti, hogy sokkal szorosabb a bizalmi kapcsolat a család és az intézmény között.

A gyermekek támogatásának tekintetében elmondható, hogy a szülők többsége már tudja, hogy a gyermeknek minden helyzetben fontos a biztonságérzet és az állandóság. Mivel a gyermek támogatásához is szükség lehet külső segítségre, elmondható, hogy a szülők már nem próbálják meg titkolni az aktuális állapotot. Sokan kérték a szakember segítségét, amihez valószínűleg nagy bátorság kellett. Fontos az őszinteség családon belül és az éppen segítő szakemberrel is. A fejlődés és a gyógyulás akkor várható, ha mindenki nyitottan áll hozzá a dolgokhoz. Az, hogy a szülők érzékelik ezeket a tüneteket, és látják a problémát, és ezen túlmenően még segítséget is tudnak kérni, megfelelő szülői helyállóságukra enged következtetni.

Hogyan alakult a család élete a válás utáni időszakban?

A megkérdezett szülők közül a nők válaszainak többsége arra enged következtetni, hogy ők sokkal nyitottabban állnak a komoly kérdések megválaszolásához. A férfiak esetében jellemző, hogy a nehéz, sokszor elgondolkodtató témában szeretnek visszahúzódní, nem szívesen nyílnak meg, vagy éppen kommunikációjuk minősége miatt nem tudják megfogalmazni az érzéseiket. A gyermekelhelyezés tekintetében nem meglepő, hogy az esetek többségében az édesanyáknál maradtak a gyermekek. A anyákra jellemző feltétel nélküli szeretet, és az elfogadás nagyban befolyásolja a gyermekével fennálló kapcsolatot. Természetesen ezt több tényező is befolyásolhatja. Például az anyagiak, a lakóhely, a gyermek intézményének közelsége stb. Mégis elmondható, hogy az édesapáknál ritkábban maradnak a gyermekek. Az sem meglepő, hogy a válás után a felnőtt emberek új kapcsolatba kezdenek. A megkérdezettek közül a nők többsége válaszolta azt, hogy volt párjának lett új kapcsolata, így az is elmondható, hogy a férfiak nagyobb részének könnyebb a továbblépés. Főleg, hogyha gyermeke nem marad vele, és „csak” a megosztott gyermekfelügyeletet kell teljesítenie.

Mennyire figyelhető meg a kettős nevelés a két szülő nevelési gyakorlatában?

A nevelési gyakorlatok különbsége egyáltalán nem meglepő. Mint ahogy a kérdés elemzésénél is látszik, a szülők sok esetben nincsenek azonos véleményen. Sajnos a legtöbb szülő a válás miatt kialakult sérelmeit helyezi előtérbe, így nem gondol bele abba, hogy az ellentétes nevelés, és az egymás ellen való nevelés rosszat tehet a gyermeke fejlődésében. A tapasztalat szerint sokan belátják, hogy a gyermek érdekében jó, ha meg tudnak egyezni egymással, legalább a nevelés kérdéseiben.

5 Összegzés

Szakedolgozatomban a válás hatásait vizsgáltam a 10 éven aluli gyermekekre vonatkozóan. A szakedolgozat témájának kiválasztásánál tudtam, hogy egy olyan kérdéskörrel szeretnék foglalkozni, ami fontos és napjainkban sokakat érint, valamint a választott hivatásban szempontjából is nagyon jól felhasználható. Kisgyermeknevelőként a család ismerete kulcsfontosságú. A szakirodalmak tanulmányozása során sok új ismeretre tettem szert, melyek nagymértékben hozzájárultak szakmai fejlődésemhez. A dolgozat felépítésénél fontosnak tartottam a fokozatosság elvét. A gyermekről szóló témáknál a családi háttér figyelembe vétele elengedhetetlen. Ebből következik az egész rendszer ismerete, működése, feladata. A szocializáció az egyik legfontosabb, és ennek a folyamatnak számos nehezítő tényezője lehet. A válás olyan krízis egy család életében, amely mindenkire kihat, hiszen a család rendszerként működik. A válással egy gyermek élete gyökeresen megváltozik. Munkám során ennek a tényezőivel, hatásaival foglalkoztam. A téma érzékenysége miatt a legtöbben nem is szeretnek erről beszélni. A válási helyzet kidolgozása nagy segítséget adott ahhoz, hogy a későbbiekben egy kibővült tudással tudjak segíteni az ilyen helyzetben lévő szülőknek és gyermekeiknek egyaránt. Azért tartom fontosnak, mert az eredmények és a tapasztalat azt mutatja, hogy sok esetben nem érzik a szülők, hogy a válás mekkora hatással lehet a gyermekekre és fejlődésére. Ezzel egybekötve a család és az intézmény kapcsolata nem minden esetben annyira szoros, mint ahogyan azt mutatják. Erre a továbbiakban még nagyobb hangsúlyt kellene fektetni. Tanulmányaim során eddig nem volt részem kérdőíves kutatásban. Úgy gondolom, hogy a szakedolgozathoz elkészített vizsgálati eszköz megfelelő volt a kérdések megválaszolásához. A szakedolgozat elkészítése és kész állapotban történő elolvasása után az a véleményem, hogy a továbbiakban is tudom hasznosítani ezt a munkát.

„A válás nem olyan nagy tragédia.

Tragédia viszont benne maradni egy boldogtalan házasságban és rossz példát mutatni a gyerekeidnek a szeretetről”

(Jennifer Weiner)

6 Irodalomjegyzék

A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja. Letöltve: [2023.04.07.] >URL: https://magyarbolcsode.hu/files/shares/M%C3%B3dszertani%20feladatok/A_b_lcs_ei_n_evel_s-gondoz_s_orosz_gos_alapprogramja.pdf

Bányász Ibolya (2008): A szocializáció folyamata és szinterei, a szociális identitás kialakulásának összefüggései. Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, 31 p. Letöltve: [2023.03.19.] >URL: <https://docplayer.hu/11999531-Munkaanyag-banyasz-ibolya-a-szocializacio-folyamata-es-szinterei-a-szocialis-identitas-kialakulasanak-osszefuggesei.html>

Bodonyi Edit – Busi Etelka – Vizelyi Ágnes: A család funkciói. In: Bodonyi Edit [et al.] ; [szerk. Hegedűs Judit], Család, gyerek, társadalom. Budapest: Bölcsész Konzorcium, 2006, 14-18 p.

Bodonyi Edit – Hegedűs Judit: A család fogalmának értelmezése. In: Bodonyi Edit [et al.] ; [szerk. Hegedűs Judit], Család, gyerek, társadalom. Budapest: Bölcsész Konzorcium, 2006, 9-13 p.

Bognár Gábor – Telkes József (1986): A válás lélektana. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 339 p.

Dallos, R. – Procter, H. (2001): A családi folyamatok interakcionális szemlélete. In: Biró Sándor – Komlósi Piroska (szerk.): Családterápiás olvasókönyv. Budapest: Animula, 7-52 p.

De Beauvoir, Simone (2006): Történelem. In: Czibere Ibolya (szerk.): Családszociológia. Debrecen, 106-141 p. Letöltve: [2023.04.02.] >URL: <https://mek.oszk.hu/13000/13089/13089.pdf>

Dolto, Catherine – Faure-Poirée, Colline (2021): Válnak a szüleim. Budapest: Studium Plusz, 30 p.

Feuer Mária (2008): A családsegítés elmélete és gyakorlata. Budapest: Akadémiai Kiadó, 706 p.

Földházi Erzsébet (2019): Hun házasodunk hun meg elválunk. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó, 262 p.

Gyurkó Szilvia (2015): Rám is gondoljatok. Budapest: Bookline, 393 p.

- Hablicsek László (1997): A család kialakulása, a családformák történelmi változásai. In: Kollega Tarsoly István (szerk.) Magyarország a XX. században II. kötet, Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. Szekszárd: Babits Kiadó, 204-210 p. Letöltve: [2023.04.05.] >URL: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/192.html#II-204>
- Komlósi Piroska – Túry Ferenc (2003): Családterápiás képzés elméleti előadássorozat, Bethesda Kórház, 2003.04.11.
- Kónya Zoltán (2014): Lélek az iskolában. Kolozsvár: Komp-Press Korunk Baráti Társaság, 318 p.
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): A válások demográfiai jellemzői. Letöltve: [2023.04.19.] >URL: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/valas17.pdf>
- Makay Zsuzsanna – Murinkó Livia (2021): Válás, élettársi kapcsolatok felbomlása. In: Demográfiai portré. 29-43 p.
- Mészáros Ádám [é.n.]: A válás menete A-tól Z-ig. Letöltve: [2023.03.25.] >URL: <https://valasinfo.hu/valas/a-valas-menete-a-tol-z-ig>
- Mikli Éva (2008): Család és életmód. Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, 44 p. Letöltve: [2023.03.15.] >URL: https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/2_1868_009_101030_fe.pdf
- Murányi-Kovács Endréné – Kabainé Huszka Antónia (1988): A gyermekkori és a serdülőkori személyiségzavarok pszichológiája. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 226 p.
- Nádori Lídia (2008): Sárkány a lépcsőházban. Budapest: Naphegy Kiadó, 79 p.
- Nagy Ádám – Trencsényi László (2012): Szocializációs közegek a változó társadalomban. Budapest: ISZT Alapítvány, 244 p.
- Pál Mária (2000): Ásó, kapa, nagy harag. Budapest: Saxum Kiadó, 168 p.
- Ranschburg Jenő (1994): A családi diszharmónia és a válás hatása a gyermek fejlődésére. In: Demográfia, 37. évf. 3-4. szám, 389-391 p. Letöltve: [2023.03.10.] >URL: <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/66/874>

Rombaut, Eef (2013): Szív szerelem kereső-vesztő-nyerő. Budapest: Csimota Könyvkiadó, 124 p.

Singer Magdolna (2015): Ki vigasztalja meg a gyerekeket? Budapest: HVG, 239 p.

Soósné Dr. Kiss Zsuzsanna PhD – Nagy Noémi – Szilák Ágnes (2011): A válás hatása a gyermekekre és a szülő-gyermek kapcsolatra. In: Egészségfejlesztés, LII. évf. 1-2. szám, 22-30 p. Letöltve: [2023.03.15.] >URL: <https://ojs.mtak.hu/index.php/egfejl/article/view/10308/8251>

Szabó Mihályné (2008): A család szerepe, jelentősége, funkciói, kapcsolatfelvétel, a család megismerésének módszerei, technikái. Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, 25 p. Letöltve: [2023.03.03.] >URL: https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/2_1853_007_101015.pdf

Utasi Ágnes (1989): Családok és életstílusok. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, 141 p.

Vajda Zsuzsanna (2002): Válsághelyzetek a gyermekek életében. In: Pszichológia szöveggyűjtemény óvodapedagógus hallgatóknak. Budapest: Trezor Kiadó, 317-326 p.

Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva (2005): Neveléslélektan. Budapest: Osiris Kiadó, 564 p.

Vekerdy Tamás (2019): Válás. Budapest: Central Kiadó, 192 p.

Visontai-Szabó Katalin (2018): Lélektani folyamatok és ezek következményei a szülők kapcsolatának felbomlása során. In: Magyar Rendészet 2018/3. 125-137 p. Letöltve: [2023.02.27.] >URL: <http://real.mtak.hu/132879/1/08-visontai-szabo.pdf>

Zétényi Ágnes (1998): A hatékony tanár. In: Iskolakultúra, 8(10), 68-74 p. Letöltve: [2023.04.20.] >URL: <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/18937/18727>

110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Letöltve: [2023.04.07.] >URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor>

363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. Letöltve: [2023.04.07.] >URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor>

7 Mellékletek

1. melléklet:

A válás hatása a gyermekekre

Tisztelt Szülő!

Németh Edit Vivien vagyok, harmadéves csecsemő-és kisgyermeknevelő szakos hallgató a MATE Neveléstudományi Intézet Kaposvári Campusán. Szakdolgozatom keretében a válás hatását vizsgálom a gyermekekre nézve. Gyakorlataim során találkoztam válófélben lévő szülők gyermekével, ezért jövőbeli szakmám miatt tartom fontosnak ezt a kérdéskört.

Azok segítségét szeretném kérni, akik különváltak, akár házasságból vagy élettársi kapcsolatból, valamint gyermekük 0-10 éves volt ebben az időszakban. Tekintettel a téma érzékenységre, a kitöltés teljesen anonim formában zajlik. Ha bármely kérdésre nem szeretne válaszolni, kérem, lépjen tovább a következő kérdésre! A kérdőív kitöltése néhány percet vesz igénybe. Előre is köszönöm a közreműködését!

1. Az Ön neme:*

- Férfi
- Nő

2. Az Ön életkora:*

Rövid szöveges válasz

3. Az Ön lakóhelye:

- Főváros
- Megyei jogú város
- Kisváros
- Község, falu
- Tanya

4. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?

- 8 általános iskolánál kevesebb
- Általános iskola 8. osztálya
- Középfokú végzettség érettségi nélkül, szakmai végzettséggel
- Középfokú végzettség érettségivel, szakmai végzettség nélkül
- Középfokú végzettség érettségivel, szakmai végzettséggel

- o Felsőfokú szakképzés (nem diplomás)
- o Felsőfokú végzettség (főiskola vagy alapképzés)
- o Felsőfokú végzettség (egyetem vagy mesterképzés)

5. Mikor történt a válás?

- o Kevesebb, mint 2 éve
- o 3-4 éve
- o Több mint 5 éve

6. A felbomlott párkapcsolatából/házasságából hány gyermeke született?

Rövid szöveges válasz

7. Mennyi idők voltak gyermeki a válás időszakában?

Pl.: Lánygyermekem 4 éves volt.

Hosszú szöveges válasz

Amennyiben több gyermeke van, kérem, hogy a 8-12. kérdéseknél arra a gyermekére vonatkozóan válaszoljon, aki a válás időszakában életkorban a legközelebb állt a 3-4 éves korosztályhoz!

8. Kérem, jelölje be, hogy az alábbi tünetek mennyire voltak jellemzőek gyermekére a válás időszakában!

	Egyáltalán nem	Néha előfordult	Gyakran jellemző volt
Nyugtalanág	o	o	o
Evési kényszer, túlevés	o	o	o
Étvágytalanság	o	o	o
Álmatlanság	o	o	o
Éjszakánkénti felriadás	o	o	o
Visszaesés a szobatisztaságban	o	o	o
Szorongás	o	o	o
Agresszív magatartás	o	o	o

tás otthon			
Agresszív magatartás a nevelési/oktatási intézményben	o	o	o
Harag/düh anyával szemben	o	o	o
Harag/düh apával szemben	o	o	o
Félénkebbé, visszahúzódóvá vált	o	o	o
Önállóságában visszaesett	o	o	o
Dadogni kezdett	o	o	o
Visszatért olyan játékhoz, melyet már régóta nem játszott	o	o	o
Jobban ragaszkodott a vele együtt élő szülőhöz	o	o	o
Jobban ragaszkodott a külön élő szülőhöz	o	o	o
Jobban ragaszkodott a testvéréhez	o	o	o
Gyakrabban került konfliktusba testvérével	o	o	o
Nem tapasztaltam változást	o	o	o

9. Mennyi időbe telt feldolgozni gyermekének a családi élet megváltozását?

- o kevesebb, mint 1 hónap

- o 2-3 hónap
- o 4-6 hónap
- o 7-9 hónap
- o 10-12 hónap
- o Több mint 1 év
- o Még most is vannak nehézségei
- o Nem kívánok válaszolni

10. Honnan szerzett tudomást gyermeke intézménye (bölcsőde, óvoda, iskola) a válásról?

- o Egyáltalán nem tudták
- o A párkapcsolat felbomlásakor jeleztük
- o A válás kimondásakor jeleztük
- o A gyermek elhelyezésére vonatkozó döntést/ítéletet követően jeleztük
- o Az intézmény vette észre a gyermek megváltozott viselkedéséből
- o Az intézmény más forrásból szerzett erről tudomást

11. Milyen változásról számolt be gyermek pedagógusa a gyermek viselkedését, fejlődését illetően a válás időszakában?

Hosszú szöveges válasz

12. Milyen támogatást kapott gyermeke a válás feldolgozásában?

több válasz is megjelölhető

- Szakember bevonása történt (pszichológus, pedagógiai szakszolgálat)
- Az intézmény pedagógusa kiemelten figyelt a gyermekre
- Az intézmény pedagógusától kaptunk nevelési tanácsokat
- Interneten tájékozódtam a témakörrel és az ott olvasottak alapján próbáltam segíteni a gyermekemnek
- Nevelési szakkönyvet olvastam a témakörrel és az ott olvasottak alapján próbáltam segíteni a gyermekemnek
- Elvált szülők gyermekeinek szóló meséket olvastunk a gyermekkel, ezek segítségével beszéltünk a témáról
- Ez az időszak számomra is megterhelő volt, így erre nem tudtam külön figyelmet fordítani
- Nem volt erre szükség

- Egyéb...
- Opció hozzáadása

13. Kérem, írja le, hogy a 8-12. kérdések során milyen nemű és hány éves (a válás időszakában) gyermekre vonatkozóan válaszolt (pl.: 4 éves lány)!

Rövid szöveges válasz

14. Kérem, jelölje ötös skálán, hogy az alábbiak mennyire voltak jellemzőek a válás és az azt követő időszak során! (1=egyáltalán nem jellemző; 5=teljes mértékben jellemző)

	Egyáltalán nem jellemző	Inkább nem jellemző	Igen is, meg nem is	Inkább jellemző	Teljes mértékben jellemző
A válás során/után anyagi nehézségeim adódtak.	o	o	o	o	o
A válás – a körülményeket figyelembe véve – zökkenőmentesen zajlott.	o	o	o	o	o
Volt párommal/házastársammal a lehetőségekhez képest kulturáltan meg tudtuk beszélni a vitás kérdéseket.	o	o	o	o	o
Gyermekek viszonylag könnyen elfogadta a különválást.	o	o	o	o	o
Megállapodtunk abban, hogy a gyermeket mindkét szülő hasonló nevelési elvek és normák szerint neveli.	o	o	o	o	o

15. A különválás után kinél helyezték el a gyermekét/gyermekeit?

- Édesanyánál
- Édesapánál
- Megosztott gyermekfelügyelet mellett döntöttünk
- Egyéb...

16. A válást követően Önnek lett új kapcsolata?

- Igen
- Nem

17. Kérem, erre a kérdésre akkor válaszoljon, ha az előző kérdésre "Igen" volt a válasz.
Született közös gyermekük?

- Igen
- Nem

18. A válást követően volt párjának lett új kapcsolata?

- Igen
- Nem

19. Kérem, erre a kérdésre akkor válaszoljon, ha az előző kérdésre "Igen" volt a válasz.
Született közös gyermekük?

- Igen
- Nem

20. Ha az Ön vagy volt párja későbbi párkapcsolatából született gyermek, kérem, jelölje be, hogy idősebb gyermeke(i) hogyan viszonyult(ak) a testvér születéséhez!

- Elfogadó volt
- Elutasító volt
- Közömbös volt
- Nagyon várta
- Opció hozzáadása

21. Tapasztalatai szerint vannak-e jelentős különbségek az Ön és a gyermek(ek) másik szülőjének nevelési gyakorlata között?

- o Nincsenek különbségek, ugyanolyan/nagyon hasonló elvek szerint neveljük mindketten a gyermeket/gyermeket
- o Vannak kisebb különbségek, de ezeket meg tudjuk beszélni
- o Jelentős különbségek vannak a gyermek nevelését illetően, ami gyakran konfliktusokhoz vezet
- o Opció hozzáadása

22. Amennyiben a két szülő nevelési gyakorlata különbözik, kérem, írja le, hogy ez miben nyilvánul meg!

Hosszú szöveges válasz

23. Ha úgy érzi, hogy a témával kapcsolatban megfogalmazódott Önben bármi olyan, amelyet nem kérdeztem meg, kérem, ossza meg velem!

Hosszú szöveges válasz

Köszönöm a válaszadást!

SZAKDOLGOZAT TARTALMI KIVONATA

A válás hatása a gyermekekre kisiskolás korig

Németh Edit Vivien

Csecsemő-és kisgyermeknevelő szak, alapképzés (BA), nappali tagozat

Gyermeknevelési Tanszék

Belső témavezető: Dr. Fináncz Judit, egyetemi docens, MATE Neveléstudományi Intézet

Szakedolgozatomban a válás hatásait vizsgálom a gyermekekre vonatkozóan kisiskolás korig. Napjainkban rengeteg gyermeknek válnak el a szülei, ezért a választott hivatásom szempontjából is kiemelkedően fontosnak tartom, hogy a témával foglalkozzak. Nagyon összetett tényezői vannak annak, hogy egy gyermek, hogyan reagál a válásra, ezért elengedhetetlen az új ismeretek megszerzése. Elsődleges célom volt megvizsgálni, hogy jelenleg mennyi gyermeket érint ez a krízis, nekik milyen jellemző tüneteik vannak, és, hogy a környezete milyen módon tudja támogatni a feldolgozásban. A témával kapcsolatban kérdőíves módszert alkalmaztam, melyet az interneten osztottam meg, és az érintett szülők online formában tudták kitölteni. A válaszadásokból kiderült, hogy a szülők sok esetben nem érzik, hogy a válás nagy hatással lenne a gyermekekre, illetve az intézmény és a család együttműködése nem annyira jellemző. Ebből következtethetünk arra, hogy nem alakult ki a megfelelő bizalmi kapcsolat egyik oldalról sem, valamint, hogy az intézmény nem alkalmazza a család rendszerszemléletű megközelítését. Erre a továbbiakban nagyobb hangsúlyt kellene fektetni.

A témával kapcsolatos szakirodalmak elolvasása, értelmezése, továbbá a saját kutatás után elmondhatom, hogy ismereteim széles körben bővültek, melyet a további munkám során kétségkívül alkalmazni fogok.

8 Hallgatói és konzulensi nyilatkozat

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Cím: 7400 Kaposvár, Guba S. u. 40.
Tel.: +36-82-505-800
Honlap: <https://uni-mate.hu>

5. sz. függelék – Hallgatói és konzulensi nyilatkozat minta

NYILATKOZAT

Alulírott Németh Edit Klára, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Kaposvár Campus, Csemege- és Kiskörmök-terület szak nappali/levelező* tagozat végzős hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem. Hozzájárulok ahhoz, hogy Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom egyoldalas összefoglalója felkerüljön az Egyetem honlapjára és hogy a digitális verzióban (pdf formátumban) leadott dolgozatom elérhető legyen a témát vezető Tanszéken/Intézetben, illetve az Egyetem központi nyilvántartásában, a jogi és etikai szabályok teljes körű betartása mellett.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023 év 05 hó 02 nap

Németh Edit Klára
Hallgató

NYILATKOZAT

A dolgozat készítőjének konzulense nyilatkozom arról, hogy a Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatomot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatomot záróvizsgán történő védésre javaslok / nem javaslok*.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023 év 05 hó 02 nap

Fürdővári József
Belső konzulens

*Kérjük a megfelelőt aláhúzni!